

Telgrafçı İhsan (Pere) Bey'in Gözünden Trablusgarp ve Balkan Savaşları Sırasında Çanakkale Boğazı'nın Ablukası ve Bozcaada'nın İşgali

Halil ÖZCAN

Doç. Dr., Başkent Üniversitesi Atatürk İlkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi

E-Mail: hozcan@baskent.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-4858-1639

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 09.07.2021 Kabul Tarihi / Accepted: 24.05.2022

ÖZ

ÖZCAN, Halil , Telgrafçı İhsan (Pere) Bey'in Gözünden Trablusgarp ve Balkan Savaşları Sırasında Çanakkale Boğazı'nın Ablukası ve Bozcaada'nın İşgali, CTAD, Yıl 18, Sayı 35 (Bahar 2022), s. 103-135.

Osmanlı Devletinin çöküşüne giden süreci Trablusgarp ve Balkan Savaşları hızlandırmıştı. Bu savaşlarda Çanakkale Boğazı ve boğaza yakın adalar, Osmanlı Devletinin teslim olması için İtalya ve Yunanistan tarafından seçilen ortak hedefti. Her iki savaşta da İhsan (Pere) Bey, Bozcaada'da İngiliz Eastern Kablo Şirketinin telgraf memuru olarak görev yaptı. Memuriyetine İstanbul Beyoğlu İngiliz Kablo Şirketi memuru olarak başlayan İhsan Bey, ikinci kez Bozcaada'ya memur olarak atandığında Trablusgarp Savaşı devam ediyordu. İhsan Bey'in Bozcaada'dan 18 Nisan 1912 günü İtalyan donanmasının ve Türk tabyalarının sıcak savaşına tanıklığı ve verdiği ayrıntılı bilgiler önemlidir. Ayrıca Balkan Savaşında Yunanistan'ın Bozcaada'yı işgali de İhsan Bey'in anılarında ayrıntılı bir biçimde yer almaktadır. İhsan Bey'in gerek İtalya'nın Çanakkale

Boğazı'nın girişine kadar gelmesi sırasında, gerekse Bozcaada'nın işgaline dair anılarının bilimsel açıdan değerlendirilerek ilk defa yayımlanıyor olması, bu çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bozcaada, Çanakkale Boğazı, Trablusgarp, Balkan Savaşı, Telgrafçı İhsan Pere.

ABSTRACT

ÖZCAN, Halil, **The Blockade of the Dardanelles Strait and the Occupation of Bozcaada During the Tripoli and Balkan Wars, Through the Eyes of Telegrapher İhsan (Pere) Bey**, CTAD, Year 18, Issue 35 (Spring 2022), pp. 103-135.

Tripoli and Balkan Wars accelerated the process leading to the collapse of the Ottoman Empire. In these wars, the Dardanelles Strait and the islands near the strait were the common target chosen by Italy and Greece for the surrender of the Ottoman Empire. In both wars, İhsan (Pere) Bey served as the telegraph officer of the British Eastern Cable Company in Bozcaada. The Tripoli War was continuing when İhsan Bey, who had started his civil service as an officer of the Istanbul Beyoğlu British Cable Company, was appointed as officer to Bozcaada for the second time. İhsan Bey's witnessing in Bozcaada to the hot war of the Italian Navy and the Turkish Redoubts on April 18, 1912 and the detailed information he has given are important. In addition, the occupation of Bozcaada by Greece during the Balkan War is also included in detail in İhsan Bey's memoirs. The originality of this study results from the fact that İhsan Bey's memoirs when Italians reached to the entrance of the Dardanelles and regarding the occupation of Bozcaada are evaluated scientifically and published for the first time.

Keywords: Bozcaada, the Dardanelles, Tripoli, Balkan War, Telegrapher İhsan Pere.

Giriş

Çanakkale Boğazı ve Boğaza yakın adalar, İstanbul'un ve Osmanlı Devleti'nin devamlılığı ve güvenliği açısından son derece önemlidir. I. Dünya Savaşı'nın başında Osmanlı Devleti'ni teslim olmaya zorlamak için İtilaf Devletleri, Çanakkale cephesini açtı. Çanakkale Cephesinin Türklerce savunulması şüphesiz Türk ve dünya tarihinin akışını değiştirecek önemdeydi. Ancak I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında da Çanakkale Boğazı ve Boğaza yakın adalar Osmanlı Devleti'ni teslim etmeye zorlamak için hedef seçilmişti.

Trablusgarp Savaşı'nda İtalya'nın Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alması ve Balkan Savaşlarında Yunanistan'ın Bozcaada'yı işgali sırasında İhsan (Pere) Bey,

Bozcaada'da İngiliz (Eastern) Kablo Şirketi'nin telgraf memuru olarak görev yaptı. Telgraf memuru olması nedeniyle, adalara ve Boğaz'a yönelik haberleşmeye de vakıf olan İhsan Bey, işgali öncesi ve sonrasıyla gözlemleyerek bu tarihi olaylara tanıklığını ve tespitlerini kayıt altına aldı. İhsan Bey'in anılarındaki bilgiler, daha önce yapılan bilimsel çalışmalar ile arşiv belgelerini destekleyici ek kaynak olmayı hak etmektedir; çünkü İhsan Bey aynı zamanda, Millî Mücadele'de kurduğu PR Gizli Telgraf Merkezi ile İstanbul ve Ankara arasındaki şifre telgraf haberleşmesini sağlayan fedakâr ve vatansever bir kişidir.

İhsan Bey'in Millî Mücadele'ye olan desteği araştırılırken yayımlanmamış anıları olduğu fark edildi. Torunu Mete Pere'ye ulaşarak bu anılar kendisinden temin edildi.¹ İhsan Bey'in anılarının Millî Mücadele ve PR Gizli Telgraf Merkezi ile ilgili bölümü, bilimsel bir kitap² ve İstanbul'un işgalinin Ankara'ya bildirilmesindeki katkısı da bir makale olarak yayımlandı.³ İhsan Bey'in Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda Çanakkale Boğazı'nın ablukasıyla Bozcaada'nın işgaline ilişkin anıları da bu konuda yapılacak araştırmalara katkı sağlayacak önemde olduğu için bu makalenin konusu olarak tespit edildi.

Telgrafçı İhsan (Pere) Bey

Mehmet İhsan (Pere) Bey 1 Aralık 1301'de (1885) İstanbul'da doğdu. Galatasaray Sultanisi'nin ikinci sınıfında okurken İngiliz (Eastern) Kablo Şirketinde memur olarak çalışan okul arkadaşı Cafer Tayyar Bey, kendisini şirkete memur olması için davet etti. Babasının itirazına rağmen İhsan Bey, öğrenimini yarıda bırakarak 1904 yılının Kasım ayında, İngiliz şirketinin Beyoğlu Telgrafhanesi'nde, iki İngiliz lirası maaşla memur oldu.⁴ Fransızca, İngilizce ve Rumca bilen İhsan Bey, I. Dünya Savaşı'na kadar İngiliz Kablo Şirketinin Beyoğlu, Bozcaada, Syra (Şıra) (Yunanistan'da) ve İzmir merkezlerinde çalıştı.⁵

I. Dünya Savaşı'na girerken kapitülasyonların kaldırılması üzerine, İhsan Bey, Beyoğlu'nda bulunan PTT Merkezine 29 Kasım 1330'da Türk telgraf memuru, sonra da İstanbul Telgraf Merkezine başmemur olarak atandı. 16 Mart 1920 günü sabahı İstanbul işgal edildiğinde, işgali telefonla öğrendiğinde, hemen telgraf merkezine giderek Ankara hattına bakan telgraf memuru Manastırlı

---

¹ *Galatasaraylı Telgrafçı İhsan Pere'nin Yayımlanmamış Anıları*, Mete Pere'nin Özel Arşivi.

² Halil Özcan, *Atatürk'ün Özel Şifre Hattı PR Gizli Telgraf Merkezi*, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2019.

³ Halil Özcan, "Millî Mücadele'de İstanbul Merkez Telgrafhanesi'nin İşgali (16 Mart 1920) ve Ankara'nın Tepkisi", *Modern Türklük Araştırma Dergisi*, Cilt 15, Sayı 3 (Eylül 2018), s.331-353.

⁴ Pere, *age.*, s.10-13.

⁵ *İstiklal Harbimizde PTT*, T.C. Ulaştırma Bakanlığı PTT Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, s.202.

Ahmet Hamdi (Martonaltı)'ye yazdığı telgrafla işgal haberini Ankara'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın öğrenmesini sağladı.⁶

21 Nisan 1336 tarihinde İstanbul Telgraf Müdürlüğü'ne vekâleten ve 1 Mayıs 1336 tarihi itibarıyla de bu göreve asaleten atandı. İstanbul'un işgali üzerine Anadolu ile İstanbul'daki millî kuruluşların haberleşmesini sağlamak için İstanbul Sirkeci'deki PTT binasının bodrum katında kurduğu PR⁷ Gizli Telgraf Merkezi ile Ankara'nın İstanbul'daki millî kuruluşlarla haberleşmesini (26 Ekim 1920-5 Ekim 1923 tarihleri arasında) sağlayarak Millî Mücadeleye çok önemli destek verdi. İhsan Bey, Millî Mücadele sonrası, mücadeleye olan katkısı nedeniyle beyaz şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirildi. 20 Temmuz 1338'de Ankara tarafından Muamelat Müfettişliğine, 2 Ekim 1338'de de Ankara Telgraf Müdürlüğü'ne tayin edildi. Millî Mücadele'den sonra tayin edildiği Yozgat Merkez Müdürlüğü görevine gitmediğinden Trabzon Merkez Müdürlüğü'ne naklen tayin edildi. 30 Ekim 1340'de tayin edildiği Mirgün (Emirgan) Müdürlüğü'nü de kabul etmeyerek PTT'den istifa etti. Önce Çanakale'de daha sonra da İstanbul'da yaşadı. İhsan Bey'e vatan hizmet tertibinden 500 lira aylık bağlanmasına dair 16 Temmuz 1965 tarihli 686 sayılı kanun, 24 Temmuz 1965 (12057 sayılı) tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi.⁸ PR'yi kendisine PERE soyadı olarak aldı. 16 Şubat 1969'da İstanbul'da bir aracın kendisine çarpması sonucunda vefat etti.⁹

İngiliz Kablo Şirketi, Bozcaada'da bulunan telgraf sistemini, İstanbul-Narda-Bozcaada ve Geyikli telgraf hattının kablolarının döşendiği 1892'den itibaren işletiyordu.¹⁰ İhsan Bey, İngiliz Kablo Şirketinin Beyoğlu Şubesinde başladığı memuriyetinin üçüncü yılında (1907) Bozcaada merkezî için şirketinin dört İngiliz maaşından başka 3 İngiliz lirası ev kirasıyla memur aradığını öğrendiğinde hemen müracaat etti. Bir müddet sonra gelen olumlu cevap üzerine İhsan Bey, adaya giderek memuriyete başladı.¹¹

⁶ Özcan, *age.*, s.33-36, Özcan agm., s.342-344.

⁷ Anlamı için bk. Özcan, *age.*, s.123.

⁸ *Resmî Gazete*, Kanun No:686, Kabul Tarihi: 16.07.1965, 24 Temmuz 1965, s. 6.

⁹ Özcan, *age.*, s.268-269.

¹⁰ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Dahiliye Mektubî Kalemi (DH.MKT)*, 1779-32, H-25-03-1308. Kayıtlarda 1880'li yıllarda Bozcaada ve Selanik arasında denizaltı kablosuyla irtibatlı bir telgraf hattı bulunduğu görülür bk. Turan Takaoğlu ve Mithat Atabay, *Tenedos Bozcaada Tunç Çağından Günümüze Bir Ada Tarihi*, Ege Yayınları, İstanbul, 2021, s. 150.

¹¹ Pere, *age.*, s.16-20.

Bir süre Ada'da çalıştıktan sonra Cemal isminde Adalı bir asker, Katerina adında bir Rum kızına âşık oldu. Cemal, sevgilisini alarak nikâh kıymak üzere Çanakkale'ye kaçtı. İhsan Bey de Cemal'e yardım ederek çiftlerin evlenmelerini sağladı. Rumların karşı çıkmasına rağmen İhsan Bey'in yardımıyla evliliğin gerçekleşmesi üzerine Rumlar, "fesat" sokmakla suçladıkları İhsan Bey'i Atina'ya şikâyet etti. Şikâyetten iki hafta sonra İhsan Bey İstanbul'daki görevine iade edildi.¹²

1909 yılı başına kadar İstanbul'daki memuriyetini sürdüren İhsan Bey'in çalıştığı şirket, Yunanistan'ın Syra Adasındaki yeni makinelerin kullanılmasını öğretebilmek için merkezden (İstanbul'dan) İhsan Bey ile birlikte Çanakkaleli Fransız uyruklu Robert'i buraya görevlendirdi. İhsan Bey, Syra dönüşü bir müddet İzmir'de İngiliz Kablo şirketinde telgraf memurluğu görevinde bulduktan sonra İstanbul'daki görevine dönerek evlendi.¹³

İhsan Bey'in 13 Ocak 1912 günü bir oğlu dünyaya geldi; ancak İhsan Bey, Bozcaada'ya memur istenildiğini öğrendiğinde 26 Ocak'ta bu göreve yeniden talip oldu. Görev için başka adaylar da olduğu için Kablo Şirketi Müdürü tüm isteklilerin ismini Atina'daki Başmüdürlüğe bildirdi. Gelen cevapta İhsan Bey'in ismi yazılı olduğu için İhsan Bey, Şubat ayı başında yeniden Bozcaada memurluğuna döndü. Yaklaşık bir buçuk ay sonra (17 Mart 1912) ailesini de adaya getirtti.¹⁴ İhsan Bey, adaya ikinci kez memur olarak geldiğinde, Trablusgarp Savaşı, Adalar Denizi'ne ve Çanakkale Boğazı'na doğru evrilmeye başlamıştı.

İtalya'nın Trablusgarp'a Saldırmadan Önce Denizlerdeki Faaliyetleri

İtalyan Tarihçi Amiral Fioravanzo'ya göre, Osmanlı Devleti, yabancı devletlere deniz ticaretinde imtiyazlar verdiği ve Osmanlı Derya Kaptanlığını saraylı vezirlere vermeye başladığı için denizlerde zayıflamaya başladı. Sultan III. Selim ve Sultan Aziz birer donanma oluştursa da II. Abdülhamit, donanmayı önce Haliç'e sonra da Çanakkale'ye bağladı; ancak 1909 yılı başından itibaren Amiral Gambel, Amiral Wilyams ve Amiral Limpus'un başkanlığındaki İngiliz islah heyeti ülkeye davet edildi.¹⁵ Amiral Wilyams'ın teklifi üzerine (Mayıs 1910),

---

¹² *age.*, s.19-20.

¹³ *age.*, s.23-27.

¹⁴ *age.*, s.28-29.

¹⁵ Harp gemisi hayatı, üniforma, nöbet hizmetleri gibi konularla ilgilenen İngiliz amiraller donanmaya ciddi bir taktik deniz manevrası yaptırmadıkları gibi top bile atırmamışlardı bk. Afif Büyüktuğrul, "Balkan Savaşı Deniz Harekâtı Üzerine Gerçekler (1912-1913)", *Bellekten*, Cilt XLIV, Sayı 176, 1980 (ayrı basım), s.726-727. II. Meşrutiyet Dönemi'nde donanma gemileri, politik amaçlarla denizlerde gezdirilirse de bunların onarımına gerek duyulmadı; bk. agm., s.737.

Trablusgarp Savaşı öncesi komodorluklar; İzmir, Kızıldeniz, Basra, Selânik, Preveze ve Trablusgarp emrine verildiği gibi bazıları da Beyrut Merkez Liman Başkanlığı bölgelerinde karakol görevleri yerine getirmeye başladı.¹⁶ Ana kuvveti 20-40 yaşındaki gemilerden oluşan Türk Donanması, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda ana vatanının kıyılarını savunacak durumda değildi.¹⁷

Akdeniz'de patlayacak bir çıbanbaşı olarak tanımlanan İtalya,¹⁸ Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında bulunan Trablusgarp'a saldırmadan önce denizdeki gücünü kullanarak Osmanlı Devleti'ne gözdağı vermeyi ihmal etmedi. Adriyatik sahillerinde (büyük bir bölümü Preveze açıklarında) bulunan Osmanlı donanmasına¹⁹ ait gemilerin İtalya şehirlerini bombalamasını önlemek için harekete geçti. Preveze önlerinde kaçakçılığı önlemek için devriye görevinde bulunan Osmanlı Tokat torpidosu, 29 Eylül 1911 günü öğleden sonra, dört büyük İtalyan torpido destoyeri tarafından vuruldu. Saldırı sonucu bir şehit, çok sayıda yaralı veren Tokat torpidosu, karaya oturarak hurda haline geldi. Limana sığınan Alpagut torpidosu da limanda bulunan Hamidiye torpidolarıyla birlikte batırıldı. İtalyan donanması bu kez Preveze'den Reşadiye'ye (Şingin) doğru yönelerek liman açıklarındaki bir Türk gemisini batırdı. Limanda demirli bulunan Tayyar ve Antalya gemileri de bombardıman sonucu enkaz haline geldi.²⁰

Adriyatik Denizi'ndeki hareketlilik üzerine, 28 Eylül günü öğle vakti, Beyrut Limanından ayrılan sayıca az, çoğu eski gemilerden oluşan Türk donanması, Çanakkale Boğazı'nı bir an önce geçmek için güneybatı istikametine doğru hareket etti. Ancak Beyrut'tan ayrılırken güneybatıya yönelerek Trablusgarp'a gidiyormuş izlenimi vermek suretiyle İtalyan donanmasının takibinden kurtulmak istedi. Biraz açıldıktan sonra rotasını Anadolu sahillerine çevirdi. Türk donanması, Sakız Adası önlerine geldiğinde, Bahriye Nezareti, İtalya'nın harp ilan etmesi nedeniyle donanmaya "on beş mil süratle Çanakkale'ye gidiniz"

¹⁶ *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi III Nü Cilt 6ncı Kısım (1908-1920)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1996, s. 289-290.

¹⁷ *age.*, s. 292-293.

¹⁸ Büyüktuğrul, agm., s.733.

¹⁹ Osmanlı Devleti'nin Preveze Komodorluğu emrinde; Hamidiye, Alpagot, Antalya ve Tokat torpidolarıyla birlikte 9 ve 10 numaralı motorgrambotları ile Trablusgarp yatı bulunuyordu. 28 Eylül günü Hamidiye ve Alpagot torpidoları Sarandoz ve Himara bölgeleri için karakol emri alırken, İstanbul'dan fırtınalı bir havada gelmiş olan Trablusgarp yatının kazanının temizliği Reşadiye'de yapılacağı için bu üç gemi Reşadiye'ye akşam ulaştı. Preveze'de Tokat ve Antalya torpidosu kaldı; bk. *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1981, s. 254-255.

²⁰ İsrail Kurtcepe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 97-98.

emrini verdi. 1 Ekim günü Türk donanması hiçbir zayıat vermeden Çanakkale önlerine gelmeyi başardı.²¹ İtalya, Türk filosunun Çanakkale'ye ulaştığını ancak 4 Ekim 1911'de öğrenebildi.²² Ancak Türk donanması savaş başladıktan sonra bir daha Çanakkale Boğazı'ndan çıkamadığı için savaşta deniz üstünlüğü İtalya'ya geçmiş oldu.²³

Trablusgarp ve Bingazi'nin İşgali

Fransa'nın 1830'da Cezayir'i, 1881'de Tunus'u, 1882'de İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmesi ve Kıbrıs'a yerleşmesi, Akdeniz'de dengeleri değiştirdiği gibi İtalya'yı da Adriyatik'e hapsetti. Millî birliğini 1870'de gerçekleştiren ve büyük güçlerin en küçüğü ve zayıfı olarak adlandırılan İtalya,²⁴ Avrupa diplomasisinde ikinci derecedeki devlet algısından kurtulabilmek için sömürgeler elde etmek istiyordu.²⁵ Bunun için kendisine öncelikli hedef olarak seçtiği Trablusgarp'ı işgal için hazırlıklarına başladı. 1905'te İtalya Başbakanı Fortis, "İtalya Trablusgarp'ı iktisaden zapt edebilecektir"²⁶ diye beyanat verdi. II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i topraklarına katması ve Girit'in Yunanistan'a bağlanması Osmanlı Devleti'nin zayıflığının bir göstergesiydi. Süreci yakından takip eden ve amacına ulaşabilmek için Avrupalı büyük devletlerle gizli anlaşmalar yapan İtalya,²⁷ Rusya ile Racconigi Antlaşması'nı imzaladığı gibi, Karadağ Krallığı ile beraber 1911 yılı Mart ayında İşkodra'da bulunan Katolik Arnavutların isyanını destekledi. Karadağ Kralı'nın da İtalyan Kralı'nın kayınpederi olması da önemliydi.²⁸ Bununla da yetinmeyen İtalya, savaşın başında Kızıldeniz'e gemi ve asker gönderdi. Yemen'de İmam Yahya

---

²¹ *age.*, s. 99-101.

²² *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi* (1996), s. 252.

²³ Kurtcebe, *age.*, s. 99-101.

²⁴ Nuri Karakaş, "Askeri ve Siyasî Yönleriyle İtalyan Donanması'nın Çanakkale Boğazı Harekâtı (18 Nisan 1912)," *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, Yaz 2013, s.82.

²⁵ Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri, Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'le İlgili Bazı Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989, s.4.

²⁶ Eminalp Malkoç, "İtalyanların Trablusgarp Savaşı Sırasında Oniki Ada'yı İşgallerinin Türk Basınındaki Yankısı: İkdam ve Şehbal Örnekleri," *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 16, Sayı 31, Bahar 2020, s.84.

²⁷ İtalya'nın İngiltere, Fransa, Avusturya, Almanya ve Rusya ile yaptığı gizli anlaşmalar ve üçlü ittifak durumu için bk. Şıvgın, *age.*, s.4-6.

²⁸ Halil Özcan, *Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s.14.

ayaklanırken, Asir’de Seyit İdris, Osmanlılara karşı İtalya ile işbirliğine girdi.²⁹ Dışarıda bu hazırlıkları yapan İtalya, işgaline ortam hazırlayabilmek için Trablusgarp’ta okullar, bankalar, iktisadî kuruluşlar, liman ve benzeri faaliyetlerde imtiyazlar elde etti.³⁰ İtalyan basını, Eylül 1911’de Trablusgarp ile ilgili yayınları gündemin ilk sıralarına taşıdıktan³¹ sonra İtalya, Trablusgarp ve Bingazi’yi işgal için 1 Ekim 1911’de harekete geçti.³²

İtalyanlar, Trablusgarp Savaşı’na büyük bir Avrupa devletiyle savaşacakmış gibi hazırlandı. Kara ve hava ordusuyla birlikte ihtiyatlar dâhil olmak üzere, bütün deniz kuvvetlerini hazırladığı gibi, kiraladığı ticaret gemilerini bile savaş için kullanılacak hale getirdi. Buna karşılık Osmanlı Harbiye Nezareti, direnmeyi top atış sahası dışına alarak içerilere çekti. Ancak Binbaşı Enver ve Kolağası Mustafa Kemal beylerin de aralarında bulunduğu gönüllü subayların Trablusgarp’ta vatan savunmasına gitmelerine izin verdi.³³

Türklerin zayıf direnişinin hemen kırılacağını ve bölgeyi kendisine bırakacağını düşünen İtalya, tarihte ilk kez savaş uçağı kullanmasına ve kara ordusunun mevcudunu yüz binin üzerine çıkarmasına rağmen Osmanlı Devleti’nin savunmasını geçemedi.³⁴ Hatta İtalya, 5 Kasım 1911’de Trablusgarp ve Bingazi’yi kendi topraklarına kattığını bir oldubitti ile ilân bile etti.³⁵ Ancak Osmanlı Devleti, buradaki egemenliğinden vaz geçmediği için İtalya, üstün olduğu donanması ile Osmanlı Devleti’ni Trablusgarp’ta teslim olmaya zorlamak için³⁶ Adriyatik ve Akdeniz’den sonra Ege Adalarına³⁷ hatta Çanakkale Boğazı’na yöneldi. İtalyanların devletin kalbine yakın denizden saldırı

---

²⁹ Şıvgın, *age.*, s. 102.

³⁰ *age.*, s.23.

³¹ Malkoç, *agm.*, s.84.

³² İtalya’nın hedef olarak seçtiği Trablusgarp ve Bingazi Osmanlı Devleti’nin son Afrika toprağıydı. Trablus’ta bulunan 15 ila 20.000 arasındaki askerî birliğin Yemen’deki İmam Yahya ayaklanmasını bastırması için gönderildikten sonra İtalya’nın saldırması da dikkat çekiciydi. Trablusgarp’ın durumu Tanin gazetesinde, “*Bir hanenin kapısı açık, pencereleri kırık, duvarları yıkık sekeneşi miskin ve silâhsız olursa hırsız girme ihtimali çoğalır*” diye izah ediliyordu bk. Şıvgın, *age.*, s. 9-11.

³³ *age.*, s. 71.

³⁴ Karakaş, *agm.*,s.85

³⁵ Kurtcephe, *age.*, s.106-108.

³⁶ Karakaş, *agm.*,s.85.

³⁷ Osmanlı Devleti’nin “Bahr-i Sefid (Akdeniz) olarak isimlendirdiği Ege Adaları 16. yüzyılda Osmanlı egemenliğine girdikten sonra 1534’te “Cezâyir-i Bahr-i Sefid” Eyaleti (Akdeniz Adaları Eyaleti) kuruldu bkz Takaoğlu ve Atabay, *age.*,s.135-136.

yapacaklarını 17 Nisan'da Atina'daki Büyükelçisi Galip Bey ile Paris Büyükelçisi Rifat Bey'den alan³⁸ Osmanlı Devleti, uluslararası diplomasiyi devreye sokmak için de saldırı halinde Boğazların uluslararası deniz ticaretine kapatılacağını duyurdu.³⁹ Böylece Osmanlı Devleti başta Rusya⁴⁰ olmak üzere büyük devletlerin deniz ticaretini engelleyerek onların dikkatini boğaza çekerek desteğini almayı hesapladı. Savaş olasılığına karşı Osmanlı Devleti, Çanakkale'de kara savunma hattını güçlendirirken, Almanya'dan getirdiği mayınları boğaz girişine döşemeyi başardı. Bu durum, aslında I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi savunmasının bir ön tedbiri gibiydi.

İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazı'nı Ablukaya Alması

Osmanlı Devleti'nin savunma tedbirleri ve diplomatik girişimleri üzerine, İtalya Başbakanı Giolitti, Çanakkale'ye yapılacak saldırıyı için bekleme kararı aldı;⁴¹ ancak bu bekleme de uzun sürmedi. İtalya, deniz harekâtına başlamadan önce, çok sayıda Avrupalı nüfusun bulunduğu, aynı zamanda bütün ilahî dinlerce kutsal kabul edilen Kudüs'ün kapısındaki savunmasız durumdaki Beyrut Limanı'nı 24 Şubat 1912'de bombaladı. İtalya donanması, limanı bombaladıktan sonra namlunun ucunu şehre çevirdi. Bombardıman sonucu 60 ölü ve çok sayıda yaralı vardı.⁴² İtalya, Beyrut'a saldırmakla Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ne baskı yaparak onu teslim etmeye zorlayacaklarını hesapladı. Ancak bu saldırı da İtalya'nın beklediği sonucu vermedi.⁴³ Bunun için İtalya artık donanmasını Osmanlı adalarına ve boğaza doğru harekâta geçirme kararı aldı.⁴⁴ İtalya'nın Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alacağı çok da sürpriz değildi; çünkü savaş başladıktan bir ay sonra (25 Kasım 1911) Yeni İnkdam Gazetesi, Çanakkale Boğazı'nın ablukaya alınacağını okuyucularına duyurmuştu.⁴⁵

İtalyan filosunun savaşın başlangıcından itibaren Akdeniz ve Ege Denizi'nde hareketlenerek önüne gelen gemileri çevirmek suretiyle arama yapması da

---

³⁸ Timothy W. Childs, *Trablusgarp Savaşı Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri (1911-1912)*, Çev. Deniz Berktaş, İnkültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.145.

³⁹ Kurtcephe, *age.*, s.109-110.

⁴⁰ Rusya Dışişleri Bakanı Sazanov'un kaygısı, Çanakkale Boğazı etrafında çıkacak bir çatışmanın sonucunda Rus tahıl ihracatının durmasından daha çok, İtalya'nın İstanbul'a kadar ulaşabileceğ olmasaydı bk. Childs, *age.*, s.133.

⁴¹ Kurtcephe, *age.*, s.112.

⁴² Bombalama sonucu Şıvgın'a göre, 15 ölü ve 100 yaralı vardı bk. *age.*, s.101.

⁴³ Kurtcephe, *age.*, s.106-108.

⁴⁴ Şıvgın, *age.*, s.101.

⁴⁵ Malkoç, *agm.*, s.93.

İtalya'nın boğazlara saldıracağı kanısını güçlendirdi. Beyrut saldırısından da İtalya'nın sonuç alamaması üzerine, Osmanlı Hükümeti, Boğazlara olası saldırılar için savunma hattını güçlendirme kararı aldı. Ayrıca, Osmanlı Hariciye Nazırı Asım Bey, bir saldırı halinde Boğazların uluslararası deniz trafiğine kapatılacağını duyurdu.⁴⁶ Harbiye Nezaretiyle Bahriye Nezareti, Çanakkale Boğazı'ndaki kara ve deniz birliklerinin komutasını Âyan Meclisi üyelerinden Birinci Ferik Rıza Paşa'nın emrine verdi. Maydos'ta 2. Kolordu Karargâhına bağlı 5. Tümen Mersin Tepesi'de, 9. Tümen Sarafım Çiftliği'nde ve İzmit Redif Tümeni Gelibolu'daydı. 3.Kolordu Karargâhı, Erenköy'de (Çanakkale) bulunurken, kolorduya bağlı Bursa Redif Tümeni Çiftlik'te, Çanakkale Redif Tümeni Çanakkale'de, Edremit Redif Tümeni ise Pirgos'ta bulunuyordu.⁴⁷

30 Mart 1912'de, 42 gemiden oluşan İtalyan donanması, Otranto Limanı'ndan, Çanakkale Boğazı'na doğru hareket ederken, Almanya'dan temin edilen mayınlar,⁴⁸ İtalya'nın saldırı ihtimaline karşı Boğazlara, ticaret gemilerinin geçeceği açıklık bırakılarak döşendi. Buna ilave olarak, Gelibolu Yarımadası'ndaki asker mevcudunu 40.000'e kadar çıkaran⁴⁹ Osmanlı Harbiye Nezareti, İtalyan donanmasının Çanakkale Boğazı'na saldırısını önceden öğrenebilmek için Yunan adalarından Çuha'ya çok iyi derecede Rumca bilen bir subay görevlendirdi.⁵⁰ 1912 yılı baharında büyük devletlerin barış girişimleri sürerken *Journale de Paris* gazetesinin Roma muhabiri, İtalyanların donanma kaybını göze alamayacakları için Çanakkale Boğazı'nı geçme girişiminde bulunamayacağını yazıyordu.⁵¹

İtalyan donanmasının saldırısından önce Beyrut'tan ayrılarak Çanakkale Boğazı'ndan içeri giren Osmanlı filosu, ikmalini İstanbul'da yaptıktan sonra 16 Ekim'de Çanakkale'ye gelerek Nârâ'da demirledi. Harbiye Nezareti, Osmanlı donanmasını sadece savunma amaçlı kullanmak istediği için donanmaya saldırı amaçlı boğaz dışına çıkmama emrini verdi. Limni Mutasarrıflığı, 6 Nisan 1912 günlü telgrafında, dokuz zırhlı ve on dört torpido olmak üzere, yirmi üç parçadan oluşan İtalyan filosunun Mondros Körfezi yakınındaki Beyazburun önünde bulunduğu haberini (İstanbul'a) iletti; ayrıca bu filonun yanına iki nakliye vapurunun aynı günün sabahı Limni'nin şimalinden gelerek cenûb-ı

---

⁴⁶ Kurtcephe, *age.*, s. 109-110.

⁴⁷ *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi* (1981),s. 373.

⁴⁸ Kurtcephe, *age.*, s.113; Beş mayın hattının ilki Şubat 1912'de olmak üzere, toplam 183 mayın döşendi; bk. *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi* (1981), s. 375.

⁴⁹ Karakaş, *agm.*, s. 92.

⁵⁰ *age.*, s. 113.

⁵¹ Malkoç, *agm.*, s. 93.

şarkiyeye doğru gittikleri ile düşman filosunun adayı işgal için adanın hiçbir yerine asker çıkarmadığı bilgisi, İmroz Kaymakamlığı aracılığı ile İstanbul'a bildirildi.⁵²

7 Nisan 1912 günü Sakız Adası civarında dolaşan İtalya filosu, adadan geçen telsiz tesis ve kulelerini top ateşi ile tahrip etti. Aynı gün bir başka İtalya filosu da İzmir ve yakınlarındaki Alaçatı ile Ilıca telsiz istasyonlarını tahrip ettikten sonra Sisam Adası'nı bombalayarak harabeye çevirdi.⁵³ İtalya'nın telsiz ve telgraf hatlarını tahrip etmesi nedeniyle adaların işgal haberleri, çoğu zaman Batılı devletlerin diplomatik temsilcilerinden öğrenilebildi.⁵⁴ Sisam Limanı'nda bulunan *İhsaniye* Yatı da düşmanın eline geçmemesi için batırıldı. İmroz-Boğaz, Limni⁵⁵ - Bozcaada ile Limni-Selanik telgraf kabloları da İtalyan gemileri tarafından tahrip edilmek suretiyle kesildi. Böylece, İtalya donanması, Çanakkale Boğazı'nı geçmek için⁵⁶ Boğaz önü adalarının⁵⁷ önünde, fırsat kollamaya başladı.

8 Nisan 1912 günü Aydın vilayetinden İstanbul'a gönderilen telgrafta, sabah erken saatlerde sekiz düşman zırhlısının Sakız'a gelerek dört saat adayı bombalaması sonrası ahalinin birçoğunun etrafa kaçtığı haberinin bir kayıkçı tarafından Foça Kaymakamlığına iletildiği ifade ediliyordu.⁵⁸ 16 Nisan 1912'de İtalya'nın isteğiyle barış için ara buluculuk yapan Büyük Devletler, Osmanlı Devleti'ne barış hakkındaki görüşlerini sordular. Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Bingazi'deki haklarından vaz geçmediği gibi bu yerleri işgal eden İtalyan askerlerinin geri çekilmesi karşılığında barış yapılabileceğini bildirdi. Trablusgarp ve Bingazi'yi topraklarına katmak isteyen İtalya bu cevap üzerine, Trablusgarp ve Bingazi'ye denizden giden insan ve malzeme yardımını önlemek ve kendi kamuoyunu yatıştırmak için donanmasıyla harekete geçti.⁵⁹

---

⁵² BOA, *Hariciye Siyasî Kısım (HR.SYS)*, 2909-88, M-19-04-1912, s. 2.

⁵³ BOA, *HR.SYS*, 1445-496, H-07-04-1328.

⁵⁴ Hazal Papuççular, *Türkiye ve Oniki Ada 1912-1947*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 12.

⁵⁵ Limni Adası'nın Mondros Limanı, Çanakkale Boğazı'na yakınlığı nedeniyle bir süreliğine İtalyanlar tarafından işgal edildi bk. Papuççular, *age.*, s.13.

⁵⁶ Kurtcephe, *age.*, s.113

⁵⁷ Fuat İnce, "Lozan Barış Antlaşması ve Ege Adaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Lozan Barış Antlaşması Özel Sayısı, 2013, s. 107.

⁵⁸ BOA, *Hariciye Siyasî Kısım (HR.SYS)*, Yer Bilgisi: 1448-499, Belge Tarihi, M-07-04-1912.

⁵⁹ Tuğba Belenli, "Türkiye-İtalya-Yunanistan Üçgeninde Rodos ve Oniki Ada (1911-1930)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 64, Bahar 2019, s.73.

17 Nisan akşamüzeri Limni Mutasarrıfı, Bozcaada Kaymakamı Apartyan'ı⁶⁰ telgraf başına istedi. Olası saldırılara karşı kaymakamdan gerekli kritik yerlere gözlem memurları koymasını istedi. Aynı gece Limni telgraf memuru, 24 parçadan oluşan İtalyan gemilerinin Bozcaada tarafına geçtiği haberini telgraf ile bildirdi. Gece saat 02:00'da Posta Memuru Sait Efendi, İtalyan savaş gemilerinin Bozcaada'nın arkasında olduğu bilgisini verdi. Telgrafhanede görev başında olan İhsan Bey ve telgraf memurları bunu öğrendiklerinde hiç vakit kaybetmeden bir jandarma ile birlikte Sait Efendiyi kaymakama göndermek istediler. Ancak kaymakam gece rahatsız edilmek istemiyor, gerekçesiyle jandarma gitmek istemedi. Konunun ciddiyeti jandarmaya memurlar tarafından anlatıldıktan sonra, jandarma ve Sait Efendi gece kaymakama gitti. Uykusundan güçlkle uyandırılan kaymakam nihayet telgrafhaneye geldi. İtalyan savaş gemilerinin Bozcaada'nın arkasında olduğu haberini kaymakam telgrafla Limni'ye bildirdi. Sabaha kadar telgraf merkezinde kalan kaymakam, Limni ve İstanbul ile telgraf haberleşmesi yaptı.⁶¹

Amiral Viale komutasındaki⁶² üç filoluk 27 parça gemiden oluşan İtalyan donanması sabaha kadar boğaz dışında dolaştıktan sonra Amiral Prebistero, 1. Filonun 2. Tümeniyle boğazın ağzına kadar geldi. Sabahın ilk saatlerinde⁶³ *Muavenet-i Millîye*'nin gözetleme faaliyetini fark etti.⁶⁴ Osmanlı donanma komutanı, düşman filosunun Bozcaada önlerinde bulunduğunu gemilere

---

⁶⁰ İhsan Bey'in verdiği bilgilere göre, "*fadeden aciz halis ham bir Ermeni*" olan kaymakam Apartyan, Osmanlı Mülkiye Mektebi mezunudur. Bozcaada "*ablaksızlık içinde yüzyiyor*"ken kaymakam, her işi "*ablaksız bir*" jandarma onbaşısının eline bıraktığı için onbaşı ikinci bir kaymakam gibi davranıyordu. Bozcaada (Türk ve Müslüman) halkı, İtalya'nın Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alması sürecinde kaymakamın yönetimsizliği sebebiyle halkın adadan göç etmekte olduğunu belirterek kaymakamı değiştirilmezse memurların da adadan ayrılacağını Çanakkale mebusları aracılığı ile (Mayıs ayı sonlarında) İstanbul'a bildirdi. Ayrıca Mal Müdürlüğün de Kaymakamı şikâyet etmesi üzerine 12 Haziran 1912'de Apartyan görevden alındı; bk. Pere, *age.*, s. 33-35.

⁶¹ *age.*, s. 29-30.

⁶² Childs, *age.*, s. 145.

⁶³ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi*, III Ncü Cilt Deniz Tarihi, Gnkur Basımevi, Ankara, 1980, s. 108.

⁶⁴ Nuri Karakaş, "İtalyan Donanması'nın Çanakkale Boğazı Saldırısı'nda Bir Kahraman: Topçu Onbaşı Yusuf (Erdil)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 32, Sayı 54, s. 81.

bildirdi.⁶⁵ Osmanlı Mebusân Meclisi'nin açıldığı günde⁶⁶ (18 Nisan) sabah saat 9'da⁶⁷ üç İtalyan zırhlısı, Kumkale ve Seddülbahir (Kilitbahir) istikametine; diğerleriye Dedeâğaç'a doğru hareket etti.⁶⁸ Bozcaada'dan görüldüğü kadarıyla, İtalyan donanması, Çanakkale Boğazı girişinde Kumkale ve Seddülbahir tarafına giden üç büyük zırhlı geniş daire şeklinde dönerek kalelere yaklaşmaya ve toplarıyla ateş etmeye başladı.⁶⁹ Orhaniye tabyasına 9-10 bin metre kadar yaklaşmaları üzerine, saat 11:00-11:30 sıralarında, Orhaniye ve Kumkale tabyası da karşı ateşe başladı. Bunun üzerine üç İtalyan zırhlısı, iki zırhlı kruvazör ve üç muharebe gemisiyle takviye edildi. Orhaniye tabyası da yoğun ateşine devam etti.⁷⁰ İki saat kadar süren karşılıklı atışların sonucunda, İtalyan gemileri üçüncü kez saldırdı. Türk kalelerinden atılan mermi, İtalyan zırhlısının (Varese'nin) tam ortasında patladı ve gemi yara aldı. Bozcaada Limanında bulunan Fransız kurtarma gemisi hemen yardıma koştuysa da İtalyanlar bunu kabul etmedi. İki İtalyan gemisi, yaralı gemiyi ortalarına almak suretiyle beraberlerinde götürdü.⁷¹ Aynı gün (18 Nisan) Sisam'a saldıran İtalyanlar, burada bir Türk gambotunu batırdı. Çanakkale Boğazı'na ve Sisam Adasına saldıran İtalya, Avrupa devletlerinin protestosuyla karşı karşıya kaldığı gibi, İzmir'i işgal etmeyeceği konusunda da İngiltere'ye teminat vermek mecburiyetinde kaldı.⁷²

Harbiye Nezareti, 19 Nisan günü, Çanakkale Boğazı'nın saldırıya uğradığını Mahmut Şevket Paşa'nın imzasıyla duyurdu. Buna göre, 24 harp gemisinin boğazın girişindeki tabyaları üç saat kadar bombalamasına rağmen hiçbir hasar veremediğiyle bir İtalyan gemisinin de ateşlerimizden hasar gördüğü bilgisi verildi. 26 Nisan'da Harbiye Nezareti konuyla ilgili tamamlayıcı bilgiler verdi.⁷³

---

⁶⁵ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri* (1980), s. 108.

⁶⁶ Çanakkale Boğazı'ı ablukaya alınırken İstanbul'da Mebusan Meclisinde padişah, Trablusgarp ve Bingazi'de padişahlık hükümler ve hukukun tamamen ve fiilen korunması şartıyla anlaşma varılacağını ifade ederek İtalyan hükümetinin Çanakkale Boğazı'nı bombardımana başladığı haberini verdi bk. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1981, s. 278.

⁶⁷ Karakaş, agm., s. 81-82.

⁶⁸ Pere, *age.*, s. 30.

⁶⁹ Aynı yer.

⁷⁰ Karakaş, agm., s. 81-82.

⁷¹ Pere, *age.*, s. 30. Karakaş, agm., s. 94-95.

⁷² Küçük, agm., s. 38.

⁷³ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi* (1981), s. 279.

Osmanlı kamuoyunda, İtalyan zırhlı kruvazörü olan *Varesé*'nin⁷⁴ battığı ve diğer bir zırhlı kruvazörün de yaralandığı bilgisi yer alsa da işin gerçeği; *Varesé*'nin birkaç defa isabet aldığı ve *Ferruccio*'nun da alttan isabet alması sonucu ipinin kesilmesiyle sancağının yere düşmesiydi. Asıl önemli olan ise İtalyan donanmasının Çanakkale Boğazı'nda Orhaniye Tabyası'nda görevli Antalyalı Yusuf Onbaşı ile Kütahyalı Ahmet Onbaşı'nın kullandığı iki topla yapılan isabetli atışlar sonucu İtalyan zırhlı kruvazörlerinden *Varesé*'nin vurulmasıyla savaş dışında kalması ve diğer zırhlı kruvazörü olan *Ferruccio*'nun sancağından vurulmasıydı.⁷⁵

Türklerin savunma atışları, Bozcaada'da tepelerden savaşı gözlemleyen İhsan Bey ve Ada'da yaşayan Türkleri mutlu ediyordu. Mübaşir, halk arasında bulunan Kadı Efendi'yi, "*buradaki kalabalık fark edilirse, düşman burayı da topa tutar*" diye ikaz etti. Bunun üzerine Kadı, cübbesini beline dolayıp önüne gelene küfrederek aşağı doğru kaçtı. Kadı öyle korkmuştu ki, adada bulunan bir Arap üfürükçüyle birlikte bir İngiliz parası vermek suretiyle Ada'dan gece kaçmıştı. Bu arada saat 12:30'da Limni-Selanik telinde kuvvetli bir cereyan olduktan sonra Limni ile Bozcaada'nın irtibatı; bir müddet sonra da Selanik hattı kesildi.⁷⁶ İşin gerçeği, sabah saat 7'de Alaçatı'da bulunan telsiz ve telgraf kalesini İtalyan donanmasının top atışıyla yıkmasıydı. Çeşme Liman Reisi, bu durumu Sakız Liman Reisi'ne telgraf ile bildirdi. Böylece Limni- Selanik ve Bozcaada arasındaki telgraf haberleşmesi kesildi.⁷⁷ Üç saatlik bir bombardımandan sonrası, İtalyan donanması Limni Adası'nın Mondros Limanı'na demirledi.⁷⁸

19 Nisan günü saat 13'te Syra telinden akım geldiği için hemen telgraf makinesi ayarlandı ve şu mesaj alındı: "*Bongiorno signore siamo amici'eri avete notizia della guerra?*"⁷⁹ "*Niente*" cevabı verildiğinde karşı taraf teli kesti. Bunlar İtalyan telgrafçılar olmalıydı. Böylece, Bozcaada'nın Çanakkale ve İstanbul dışındaki telgraf haberleşmesi kesilmiş oldu. Ayrıca adada bulunan beş-on aile dışındaki Müslüman halk, adayı terk etmeye başladı. Osmanlı Devleti, saldırıya tepki olarak Boğazları kapattığı için adaya gelen gemiler, Beşikta Limanı'nda toplanıyor ve İstanbul'da bulunan acenteleriyle telgraf hatları çalışır haldeyse haberleşerek

⁷⁴ Harbiye Nazırlığı yazışmalarında "Varezo" zırhlısı olarak geçmektedir bk. *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi* (1981), s. 279.

⁷⁵ Karakaş, agm., s. 88.

⁷⁶ Pere, *age.*, s. 29-31.

⁷⁷ BOA, HR.SYS, 2909-88, M-19-04-1912, s. 1.

⁷⁸ Karakaş, agm., s. 82

⁷⁹ "*Bonjur bayım dünkü dostunuzuz muharebeden haberiniz var mı?*"

çareler arıyorlardı.⁸⁰ Osmanlı Devleti de İstanbul'daki İtalyan vatandaşlarının sınır dışı edilmesi için harekete geçiyordu.⁸¹

22 Nisan günü fırtına sonucu bir Yunan gemisi “demir tarayarak” Bozcaada Telgraf merkezinin tek telini kopardığı için adanın dünya ile bağlantısı kesildi. 23 Nisan günü telgraf haberleşmesinin bir an önce yapılması gerektiğini düşünen İhsan Bey⁸², denize açılıp telin tamiri için İngiliz Kablo Şirketi Müdürü Mazlumyan'ı ikna etmeye çalıştı. Müdür, korkudan sandala binip denize açılmak istemiyordu. Ancak telin kopması, kurtarma gemisi kaptanının da işine zarar verdiği için İhsan Bey, kaptanla görüştü. Kaptan da gemisiyle tamir konusunda yardım edeceğini ifade etti; ancak, Mazlumyan yine korkmakta ve gitmek istememektedir. Ertesi gün İhsan Bey, müdürünü kahvede hakarete varacak şekilde sıkıştırdı. Bir gün sonra müdürüyle önce sandalla sonra da vapurla akşama kadar denizde dolaşırlarsa da arızalı kabloyu bulamadılar. 26 Nisan sabahı Kaptan Yorgi, İhsan Bey'i ile birlikte kopan kabloyu bularak teli yukarı almak suretiyle bir şamandıraya bağladılar. Teli tamir ederek denemesini deniz içerisinden yaptıkları için adanın Çanakkale ve İstanbul haberleşmesi sağlanabildi.⁸³ Telgraf haberleşmesinin sağlanması üzerine Beşikta Limanı'nda bulunan gemilere kurtarma kaptanı gemisi bir işaret vererek onları adaya davet etti. Bunun üzerine bir süredir gemilerde telsiz sistemi de olmadığı için haberleşmeden mahrum kalan 80'den fazla gemi kaptanı, sandallarla Ada'ya gelerek telgrafla haberleşebildiler.⁸⁴

Rusya ve İngiltere, Boğazların kapatılmasına tepki gösterdiği için 23 Nisan günü Boğazlardaki mayınlar temizlenmeye başlandı. Savaş nedeniyle Çanakkale'den adaya gelen et ve sebze fiyatları giderek arttığı için Rum denizciler bu işten çok para kazandı. Ayrıca Çanakkale Boğazı kapatıldığı için bir gemide bulunan koyunlar açlıktan ölmeye başladı. Ölen koyunlar denize atıldığı için Bozcaadalılar denizden koyunları toplayıp onların derilerini yüzerek

---

⁸⁰ Pere, *age.*, s. 29-31.

⁸¹ Malkoç, *agm.*, s. 94.

⁸² İhsan Bey, İngiliz Kablo Şirketi'nin telgraf memuru olsa da bir Türk vatandaşı olarak Bozcaada'nın Çanakkale Boğazı'nın güvenliği dolayısıyla da İstanbul'un güvenliği açısından önemini bildiği için telgraf haberleşmesinin faal olması için çaba harcıyordu. Bütün çabası bir an önce dönemin en etkili haberleşme sistemi olan telgrafın işler hale getirilmesiydi. Aynı çabasını İstanbul Telgraf Müdürü olduğunda Millî Mücadele döneminde Ankara ile haberleşmede gösterecekti; bk. Özcan, *Atatürk'ün Özel Şifre Hattı...*, s. 166-167.

⁸³ Mazlumyan şirketine (İngiliz Kablo Şirketi) yazdığı raporda kabloyu kendi başına tamir ettiğini yazdığı için şirketten ikramiye aldı bk. Pere *age.*, s. 32.

⁸⁴ *age.*, s. 31-32.

kuruttu. Nihayet 18 Mayıs günü boğaz, gemi trafiğine açıldığında Beşikta'da bekleyen 247 vapur da yola çıkabildi.⁸⁵

Boğazların açılmasından sonra İtalyanların yeniden boğazı geçme ihtimaline karşı Osmanlı Devleti yeni tedbirler almaya başladı. Buna göre Midilli işgal edilirse, Çanakkale Boğazı'nın yeniden kapatılması düşünüldü. 17-18 Temmuz⁸⁶ gecesi İtalyan donanması, Çanakkale Boğazı'nı ikinci kez geçmeyi denese de geri püskürtüldü. Bir gece yarısı top sesiyle uyanan İhsan Bey, Çanakkale Boğazı girişindeki Türk kalelerinden yapılan atışlar sonucu içeri girmek isteyen İtalyan torpidolarının kaçtığını gördü. Bu olaydan sonra Bozcaada kaymakamı ve İhsan Bey karşıya geçerek oradaki alay kumandanıyla görüştü. İtalya donanmasının görülmesi halinde Bozcaada'dan cep feneriyle işaret verilmesi kararlaştırıldı.⁸⁷ Gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti yeniden Boğazları kapatma kararı aldı.⁸⁸ Çanakkale Boğazı'nı geçemeyen İtalyan donanmasının Akdeniz Adaları ile Anadolu sahillerini hatta İzmir'i işgal etmesi ihtimali vardı. 15 Kasım günü 18 parçadan oluşan bir İtalyan filosu Seddülbahir ve Kumkale önlerine kadar gelirken, bir İtalyan donanması da Rodos ve Limni arasındaki haberleşme kablosunu kesti.⁸⁹

Trablus'ta Türk direnişini kıramayan ve Çanakkale Boğazı'ndaki girişiminden de sonuç alamayan İtalya, yeterince güçlü savunması bulunmayan adalara (23 Nisan-17 Mayıs 1912 tarihlerinde) yöneldi.⁹⁰ 4 Mayıs 1912'de Rodos'a güçlü donanmasının desteğiyle 14.000 kişilik kuvvet sevk eden İtalya kuvvetlerine karşı direnemeyen 1.200 kişilik Osmanlı birlikleri teslim olmak zorunda kaldı.⁹¹ Rodos'un işgalinden sonra İtalya, adalarda sadece iç güvenlik için jandarma askeri bulunduran savunmasız adaları (Herke, Kerpe, Kaşot, İncirli, İlyaki, Leros, Patmos, Kilimli, Lipsos, Sömbeki ve İstanköy) iki hafta sonunda işgal etti. Mayıs ayının sonuna gelindiğinde İtalya, Menteşe Adaları bölgesinde Meis

---

⁸⁵ *Age.*, s. 32-33.

⁸⁶ Malkoç, bu tarihi 18-19 Temmuz 1912 gecesi olarak vermektedir; bk. Malkoç, agm., s. 100.

⁸⁷ İhsan Bey, anılarında bu saldırıyı 23 Temmuz tarihinin altına yazmaktadır; bk. Pere, *age.*, s. 36.

⁸⁸ Kurtcephe, *age.*, s. 116-118.

⁸⁹ *age.*, s. 119-120.

⁹⁰ İnce, agm., s. 106.

⁹¹ Papuççular, *age.*, s. 13. Aydın vilayetinden Dahiliye Nezaretine gönderilen telgrafta, Rodos'ta 14.000 düşman askeri ile on bir saat devam eden savaştan sonra 750 neferden ibaret olan askerlerimizin esir düştüğü bilgisi vardı bk. İdris Bostan ve Ali Kurumahmut, *Trablusgarp ve Balkan Harplerinden İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları*, Stratejik Araştırmaları ve Etüdler Milli Komitesi SAMEK, Ankara, 2003, s. 333.

Adası hariç olmak üzere toplamda on altı adayı işgal etmiş oldu.⁹² Batı Ege Adaları olarak isimlendirilen ve Yunanistan'a 24 Nisan 1830'da bırakılan Ege Adalarının birinci grubu, Eğriboz Adası ve Kuzey Sporadlar ve Kiklad takımadalarından oluşmaktadır. Bu adaların dışında Girit Adası ile birlikte diğer adalar da Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde kaldı.⁹³ Böylece İtalya, Ege Denizi'nde kuzeyden güneye kadar üstün konumunu güçlendirdiği için Anadolu'nun batısı, denizden gelecek İtalyan saldırılarına karşı korumasız kaldı. Nihayet, Ayvalık ve Marmaris kıyılarını bombalayan İtalyan donanmasının İzmir'e de saldırılacağından endişe duyuldu. Bu durum Anadolu'ya yakın adaların anakaranın güvenliği açısından ne kadar önemli olduğunu göstermekteydi.⁹⁴

İtalyan işgaline ilk büyük tepki Avusturya'dan geldi. Bu ülke, İtalyan işgalinin Yunan yayılmacılığını kamçılıyarak yeni problemler çıkaracağını iler sürerek işgalin durdurulması için Almanya'yı sıkıştırmaya başladı. Fransa da Menteşe Adalarının geleceğinin büyük devletlerce tayin edilmesini istedi. İngiltere de adaların denizci bir devlet olan İtalya'nın eline geçmesine karşı çıktı. Rusya da daha çok Boğaz önü Adalarının durumuyla ilgilenerek adalara, Girit'e benzer bir muhtariyet verilmesini savundu. İtalya ise adalardaki yerli halka işgalin geçici olduğunu ve savaştan sonra adalara muhtariyet verileceğini vaat etti.⁹⁵

Büyük devletlerin İtalya'yı desteklemek için aralarında anlaşacaklarını düşünen Osmanlı diplomatları, büyük devletlerin katılımıyla bir konferans toplanması durumunda bu devletlerin Balkanlar ve Boğazlar gibi Türk-İtalyan Savaşı ile doğrudan ilgisi olmayan konuların gündeme getirmesinden çekiniyordu⁹⁶. Buna rağmen Osmanlı Hükümeti, İtalyan işgallerine tepkisini sürdürdü. Nitekim Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, *Daily Telegraph* gazetesine verdiği demecinde, İtalya'nın bütün adaları işgal etse bile Trablusgarp

---

⁹² Yeter Mengeş, "İkinci Dünya Savaşı'nda Menteşe (Rodos, 12 Ada ve Meis) Adaları," *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt XVII, Sayı 34, 2017 Bahar, s. 284.

⁹³ Hüseyin Pazarıcı, *Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 550, Ankara, 1986, s. 1-2. Girit'in 1908'de Yunanistan'a bağlanmasıyla sonra Ege'nin güneydoğusundaki adalar Türkiye'de kalmaya devam etti. Batı Anadolu sahillerinin kıyılarında uzanan Rodos Adası'nın merkezinde bu adalar toplam 14 adet olsa da bu adalara bağlı çok sayıda adacık ve kayalık vardır. Bu adaların 12 Ada olarak anılmasında Grekçe "Dodecanissas" kelimesinin tercümesinin olduğu bilinir. Adaların isimleri için bk. Mengeş, agm., s. 281-282; Cevdet Küçük, "Oniki Ada", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 33, İstanbul, 2007, s. 353; Belenli, agm., s. 71.

⁹⁴ Papuççular, *age.*, s. 13.

⁹⁵ Küçük, agm., s. 38.

⁹⁶ Childs, *age.*, s. 153.

ve Bingazi'nin bu ülkeye ilhakını tasdik etmeyeceklerini belirterek⁹⁷ barış in İtalya'nın Libya'dan çekilmesini şart koştu.⁹⁸ Bu görüş aynı zamanda Osmanlı kamuoyunun ve hükümetinin de tutumunu yansıtıyordu. Osmanlı Hkmeti adaların işgaline tepkisini eyleme dönüştürerek Türkiye'de yaşayan İtalyan uyrukluların ilk kafilesini 20 Mayıs 1912'de İzmir'den olmak üzere sınır dışı etti.⁹⁹

Yunanistan, adalarda İtalyan işgali sona erdikten sonra buraların kendisine bağlanacağını düşündüğü in¹⁰⁰ adalardaki Rum halkı da işgallere sevindi. Ancak zamanla İtalya'nın adalardaki işgali sürdürmesi zerine Rum halkı, bu kez Yunanistan'a ilhak in çalışmaya başladı. Osmanlı Devleti ise, İtalya'nın adaları işgaline tepki gösterse de işgale engel olamadı. Adalarda görev yapan memurlarla Müslüman ahaliden isteyenlerin tahliyesini sağlayabilmek in girişimlerde bulundu. Ayrıca adalara yapılan zahire ve hayvan ihracını yerel halkın ihtiyacıyla sınırladı.¹⁰¹

Balkan Savaşları'nın başlaması zerine Uşi Antlaşması (18 Ekim 1912) ile İtalya, bu adaları savaş sonrası Trablusgarp'tan Türk askerinin tamamen geri çekilmesi karşılığında iade etmeyi kabul ettiyse de geri vermedi.¹⁰² Antlaşmanın ikinci maddesine göre, Osmanlı Devleti, sivil bürokratlarını ve askerlerini Libya'dan ektiginde, İtalya da Oniki Ada'dan çekilecekti. Ancak Balkan Savaşı başladığında Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Bingazi'deki birliklerini ve görevlilerini tam olarak çekmedi. İtalya da Çanakkale Boğazı'nın içerisine hapsolan Osmanlı donanmasının adaları koruyamayacağını düşündüğü in Yunanistan tarafından adaların işgal edileceğini düşünüyordu.¹⁰³ Böylece Adalar hukuken olmasa da fiilen İtalyan hâkimiyetinde kalmaya devam etti.¹⁰⁴

---

⁹⁷ Küçük, agm., s. 39.

⁹⁸ Childs, *age.*, s. 149-152.

⁹⁹ Küçük, agm., s. 39.

¹⁰⁰ Malkoç, agm., s. 98.

¹⁰¹ Belenli, agm., s. 76.

¹⁰² Gülcan Yılmaz, "Rodos ve On İki Ada'daki İtalya ile Yunan Yönetiminin Baskı Politikaları", *ICANAS 38 Uluslararası Aşya ve Kuzey Afrika alışmaları Kongresi*, Ankara, 2012, s. 3362.

¹⁰³ Papular, *age.*, s. 15-17.

¹⁰⁴ Oniki Ada'nın Yunanistan'a nasıl devredildiği ile ilgili bk. Papular, *age.*, s. 185-223.

Balkan Savaşı'nda Adaların İşgali

Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarının paylaşımı olan¹⁰⁵ Balkan Savaşları'nda müttefik Balkan Devletleri'nin planına göre, Yunanistan ve Sırbistan Türk ordusunu Makedonya'da tutarak Arnavutluk'tan gelebilecek kara yardımını önleyecekti. Ayrıca Yunan donanması da Makedonya'ya Türk birliği gönderilmesini engellemek için Anadolu ve Rumeli arasındaki deniz trafiğini kontrol edecekti.¹⁰⁶ Bunun için Yunanistan, Çanakkale Boğazı'nı ve Batı Anadolu sahillerini ablukaya alabilmek için Kuzeydoğu Ege adalarından başlamak üzere, adaları işgal edecekti.¹⁰⁷ Buna karşılık, Osmanlı deniz gücüne *Barbaros Hayrettin*, *Turgut Reis*, *Mesudiye* ve *Asar-ı Tevfik* muharebe gemilerinden oluşmaktaydı. Donanmaya *Sultanbisar* sınıfı dört torpidot yanında, 1912 yılı ortalarında, iki muharip fırkası daha eklendi. Birinci Fırka; *Berk-i Satvet* isimli torpido kruvazörüyle *Yadigâr-ı Millet*, *Mıvanet-i Milliye*, *Taşöz* ve *Basra* Muhriplerinden oluşurken; İkinci Fırka; *Mecidiye* Kruvazörü, *Numune-i Hamiyet*, *Gayret-i Vatanîye*, *Yarbisar* ve *Samsun* muhriplerinden oluşturuldu. 2 Ağustos 1912'de, seferberlikle birlikte, donanma kuruluşunda değişikliğe gidildi. *Mesudiye* Muharebe Gemisi, *Donanma Komutanlığı* Gemisi, *Berk-i Satvet* Torpido Kruvazörü, *Komodor* Gemisi olmak üzere donanma, iki muharip ve iki torpidot fırkalar olarak kuruldu.¹⁰⁸

Balkan Savaşı başladığında Yunan donanmasının *Averof* Zırhlısı¹⁰⁹ liderliğinde 6 muhrip ve bir denizaltıdan oluşan birinci filosu ile üç zırhlı, sekiz muhrip ve iki torpidobottan oluşan ikinci filosu, Ege Denizi'ndeki¹¹⁰ adalara karşı harekâta başlayarak Osmanlı donanmasını Çanakkale Boğazı önünde tıkama bir başka ifadeyle Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alma görevini yerine

---

¹⁰⁵ Ali Fuat Öreç, "İngiliz Belgeleri'nde Balkan Harbi Edirne Kuşatması 1912-1913", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, Temmuz 2012, s. 18.

¹⁰⁶ Necdet Hayta, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008, s. 5.

¹⁰⁷ Papuçular, *age.*, s. 16.

¹⁰⁸ *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi III'ncü Cilt 6ncı Kısım (1908-1920)*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1996, s. 291.

¹⁰⁹ Averof hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Necmi Odabaşı, "Yunan Zırhlısı Averof'un Osmanlı Donanması ve Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", *U.U. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 18, Sayı 29, 2015/2, s. 214.

¹¹⁰ Osmanlı Devleti'nde Anadolu sahilinde bulunan adalar *Cezâir-i Bahr-i Sefid* (Akdeniz Adaları) adı verildi. Bu adlandırma daha sonra Adalar Denizi ya da Ege Denizi olarak isimlendirildi bk. Mengeş, *agm.*, s. 281.

getirdi.¹¹¹ Tıkama göreviyle birlikte öncelikli hedef, Çanakkale Boğazı'nın yakınında bulunan ve boğazlar güvenlik sisteminin stratejik birer parçası olan Limni, Bozcaada, İmroz (Gökçeada) ve Semadirek Adaları'nı ele geçirmektir. Böylece Yunanistan, Ege Denizi'nde kesin hâkimiyeti sağlayarak Anadolu'nun Balkan Cephesi bağlantısını kesebilmeyi hedefledi.¹¹² İngiltere ve Fransa, Akdeniz'deki siyasetleri açısından Yunan tez ve iddialarına dolayısıyla da adaların işgaline sıcak bakarken, Rusya bu iki büyük devletin Yunanistan üzerinden boğazlara yaklaşmasını tehlikeli görüyordu.¹¹³

Dört zırhlı (*Averoff*, *Spetsai*, *Hydra* ve *Psara*), dört muhripten (*Leon*, *Panthir*, *Jerat* ve *Aetos*) oluşan Yunan donanması, İmroz Muharebesi'nde İmroz ve Bozcaada bölgesinde konuşlanırken boğaz önünde ve Bozcaada civarında küçük çaplı dokuz muhrip ve bir denizaltı görev yapmaya başladı.¹¹⁴ Yunan filosu, Limni Adası'nın etrafındaki ablukayı genişlettikten sonra Averof zırhlısından sahile çıkan subaylar, ada mutasarrıfından adayı teslim etmesini istedi. Ancak mutasarrıf, adayı teslim etmeyi kabul etmedi. Bu arada Bozcaada Kaymakamlığı da sekiz parça Yunan donanmasının boğaz girişinde dolaştığı bilgisini İstanbul'a bildirdi.¹¹⁵ Limni Adası'nda bulunan ve çok az bir kuvvetle adayı savunmaya çalışan jandarma kuvvetleri adanın iç kesimine çekilerek Osmanlı Harbiye Nezareti'nden adayı savunmak üzere acil yardım talep etti. Ancak yardım gelmediği için 22 Ekim'de¹¹⁶ adanın işgaline ve 23 Ekim'de Mondros limanının bir üs haline gelmesine engel olunamadı.¹¹⁷ Yunanistan'ın işgali, Limni Adası ile sınırlı kalmadı. 31 Ekim'de İmroz ve Taşöz,¹¹⁸ Strati, Nikarya, 1 Kasım'da Semadirek,¹¹⁹ 4 Kasım'da Sakız, 7 Kasım'da Bozcaada¹²⁰, 7 Aralık'ta Midilli,¹²¹ 3 Ocak'ta Sakız ve 15 Mart'ta Sisam¹²² adaları Yunanistan tarafından işgal edildi.

---

¹¹¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, IX. Cilt *İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 321.

¹¹² Hüsni Özlü, "Arşiv Belgeleri Işığında Balkan Savaşları'nda Ege Adaları'nın İşgali Süreci" *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt XII, Sayı 25, 2012 Güz, s. 13.

¹¹³ Karal, *age.*, s. 334.

¹¹⁴ Özlü, *agm.*, s. 22.

¹¹⁵ *agm.*, s. 14-15.

¹¹⁶ Hayta'ya göre, adanın işgali 21 Ekim'dir (*age.*, s. 6).

¹¹⁷ Özlü, *agm.*, s. 16.

¹¹⁸ Karal, *age.*, s. 321.

¹¹⁹ Hayta, *age.*, s. 6.

¹²⁰ Hayta, Ada'nın işgalini 3 Kasım olarak belirtir bk. *age.*, s. 6; Pere ise bu tarihi anılarında 6 Kasım olarak verir; bk. Pere, *age.*, s. 39.

Bozcaada'nın İşgal Öncesindeki Durumu

Boğazlar meselesinin 19. yüzyılda önem kazanması üzerine Bozcaada¹²³ yeniden ön plana çıktı. 1807'de Osmanlı Devleti'ne siyasi baskı yapmak için gönderilen İngiliz donanması adaya gönderildiği gibi, Rus donanması da Bozcaada önünde demirledi. Adanın öneminin fark edilmesinden sonra, II. Mahmud döneminde ada yeniden tahkim edilerek, burada Bozcaada muhafızlığı kuruldu. Bozcaada, Osmanlı Devleti'nin idarî yapısında başlangıçta, kaptan-ı deryaya bağlı Kaptanpaşa eyaletinde iken, Cezâyir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz adaları) eyaletinde Midilli sancağına bağlı bir kaymakamlık statüsü kazandı. 1867 Vilayet Nizamnamesi ile Cezâyir-i Bahr-i Sefid vilayet oldu. Bu yapılanmada Bozcaada, Biga sancağına bağlı bir kaza olurken, 1877'de Biga sancağı Cezâyir-i Bahr-i Sefid vilayetinden çıkarılıp Rodos'a taşındığında Bozcaada Limni'ye bağlı bir nahiye kabul edildi.¹²⁴

Balkan Savaşları'nda Yunanistan'ın işgaline uğrayan ada, Sevr Antlaşması'nın 84. maddesiyle Yunanistan'a bırakıldıysa da Lozan Antlaşması'yla adanın Türkiye'ye iadesi sağlandı. 19. yüzyıl sonlarında adanın 3.667 olan nüfusunun 1.214'ü Türk ve Müslümanlardan oluşuyordu. 1927 yılındaki ilk nüfus sayımında

---

¹²¹ Karal, *age.*, s. 321.

¹²² Hayta, *age.*, s. 6.

¹²³ Mevcut arkeolojik verilere göre Erken Tunç Çağı (MÖ 3200-2000) döneminde iskân edildiği anlaşılan adanın Türk egemenliğine girmeden önceki ismi "Tenedos"tur. Antik çağlarda Tenedos'un önemi, adanın doğusunda bulunan iki doğal koyun Çanakkale Boğazı üzerinden Marmara ve Karadeniz'e çıkmak isteyen orta ölçekli yelkenliler için ideal bekleme ve korunma yeri olmasıdır bk. Takaoğlu ve Atabay, *age.*, s.9-12. Tenedos ismi yerine Bozcaada adının kullanılması konusunda Pirî Reis, adadaki boz tepenin varlığına dikkat çeker. Buna göre adada Göztepe denilen yüksek bir sivri boz tepeden denizin 40 mil mesafesinin kontrol edilebildiği gibi denizden 40 mil mesafeden de gemiler boz tepeyi fark edebilmektedir. Bu nedenle de Türk denizcilerin adaya "Boz ada", ya da "Bozca ada" ismini verdikleri düşünülür. Adanın ismi konusunda bir başka iddia da Türklerin adaya "Boş adası" ismini verdikleri ve zamanla bunun Bozcaada veya Bozada'ya dönüştüğü yolundadır. Bunlara ilave olarak adada bulunan Alaybey Camii haziresinde bulunan iki mezar kitabesi üzerinde adanın ismi "Bohçaada" olarak geçmektedir. Ayrıca 18. yüzyıl yazarlarından İnciciyan da adaya "Bohçaada" denildiğini tespit eder. Tenedos, 14. yüzyıl başlarında Bizans hâkimiyetinde olmasına rağmen ada, hem Venedik ve Cenevizlerin dikkatini çeker hem de Osmanlı Devleti'nin kontrol etmek istediği bir yerdir. 1304'te Cenevizli korsan Andrea Moriska, Bizans İmparatoru III. Andronikos Palaiologos'a verdiği destek karşılığında Tenedos ile ödüllendirilir. Ayrıca Aydınoğlu Umur Bey'in, İzmir'i fethettikten sonra (1328-1329), sekiz gemiyle Bizans hâkimiyetinde bulunan Bozcaada'yı yağma ettiği bilinir. 1354'te Sultan Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa Gelibolu yakınlarındaki Çimpe kalesini almasıyla Rumeli'nin Türkleşmesi süreci başlar. Osmanlı Kaptanıderyası Mahmud Paşa tarafından ele ele geçirilen adaya, Osmanlı Devleti,1479'da boğazın emniyeti için kale yaptırılması kararı alır. Ada, 13 Temmuz 1656'da Venediklilerin eline geçse de Osmanlı Devleti, 25 Ağustos 1657'de, adaya asker çıkararak 30 Ağustos günü adayı tekrar Türk yönetimine dahil eder bk. Cengiz Orhonlu, "Bozcaada", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, 1992, s. 317-319.

¹²⁴ Takaoğlu ve Atabay, *age.*, s. 135-136.

adanın nüfusu 1.631 olarak tespit edildi.¹²⁵ Bozcaada işgal edildiğinde İhsan Bey, İngiliz Kablo Şirketindeki telgraf memurluğu görevine devam ediyordu. Savaşın önce, Yunanistan, (Osmanlı) şifre haberleşmesinin önüne geçmek amacıyla İngiliz Kablo Şirketinin Beşige, Bozcaada ve Sakız Adası yoluyla Bahr-i Sefid'e uzanan kabloların uçlarını açtırarak haberleşmeyi kestirdi.¹²⁶

İhsan Bey'in anılarında Bozcaada'daki askerî, adlî, malî ve idarî yapının durumu hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra adaya Apartyan isminde dirayetsiz bir (Ermeni asıllı) kaymakam atandı. Kayserili bir Rum olan Mal müdürü, Rum kaptan Yorgi'ye damat olduktan sonra kayınpederine ve bacanağı olan memleket doktoruna ucuz yerler kapatıyordu. Jandarma kumandanı onbaşı ise edepsiz ve sarhoştur. İhsan Bey'in anlatımıyla adanın yönetim kadrosunun hepsi “rüşvet” peşindeydi. İtalya'nın Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alması sürecinde kaymakamın dirayetsizliği Bozcaada halkının kaymakamı İstanbul'a şikâyetine sebep olmuştu. 12 Haziran 1912'de Kaymakam Apartyan görevden alınarak yerine Ahmet Eyip Bey atandı. İhsan Bey'in Bozcaada'da ilk görevi sırasında tanıştığı Jandarma Yüzbaşı Murat Bey, Çanakkale'de İttihat ve Terakki Partisi Başkanı olmuştu. Yeni kaymakam Çanakkale'den adaya gelirken Murat Bey, kaymakama İhsan Bey'den övgüyle bahsettiği için kaymakam da İhsan Bey'e güveniyordu. Kaymakam zaman zaman telgrafhaneye İhsan Bey'i ziyarete gelirdi. Ancak İngiliz Kablo Şirketi Müdürü Mazlumyan bu durumdan rahatsızlığını dile getiriyor ve İhsan Bey'e “burası İngiliz telgrafhanesidir bunları neye buraya alıştırıyorsun” şeklinde ifadelerde bulunuyordu. Kaymakamın İhsan Bey'e çekilmek üzere gönderdiği bir telgrafi, Mazlumyan, “*parasız çekilmez*” diye kabul etmek istemedi. Ancak kaymakam, “*ben İngiliz memuruyum bana bir şey yapamaz*” diyen Mazlumyan'ı makamına çağırarak ona haddini bildirdikten sonra kaymakamın telgrafi çekilebildi. İhsan Bey anılarında Kaymakam Eyip Bey'i (iyi) bir şeyler yapmak isteyen “*çalışkan adam*” olarak tanımlıyor; ancak adaya vapurlar gelmediği için postaların hatta memur maaşlarının alınmadığı bir dönemde görev yapan kaymakam, beş kilometre uzaktaki “*papaş suyu*” olarak bilinen iyi suyu belediye ve halkın yardımıyla adaya getirmek için çalışıyordu.¹²⁷

İtalyan donanmasının Temmuz ayında yeniden Çanakkale Boğazı'nı ablukaya almasından hemen sonra, Bozcaada'ya “ecnebi yerlere un ihracı yasak” genelgesiyle un gönderilmedi. Ancak bu sorunu da kaymakam çözdü. Ayrıca sürekli içen ve İhsan Bey'in tabiri ile “edepsiz” olan jandarma kumandanını kaymakam, kasaturasını alarak hapsetti. Jandarma kumandanı (onbaşı) hapisten

¹²⁵ agm., s. 318-319.

¹²⁶ BOA, *Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)*, 4199-314890, H-20-08-1331.

¹²⁷ Pere, *age.*, s. 34-35.

kaçarak kaymakamı şikâyet etmek üzere telgrafhaneye gelerek çekilmek üzere telgraf verdiğinde İhsan Bey, durumu anlayarak telgrafi çekmiş gibi yaptı. Bir alaylı jandarma, olayı tahkikata geldiğinde “sarhoşluk” ve “hırsızlık” önemli değil, önemli olan kasaturanın askerî şerefi dediğinde, Bozcaada halkı topluca jandarma onbaşını şikâyet ederek onun adadan gitmesini sağladı. Bu dönemde Çanakkale’den kırk kadar asker silahlarıyla Edremit’e kaçmak üzere adaya geldi. Kaymakam Eyüp Bey onları ikna ederek yeniden Çanakkale’ye gönderdi.¹²⁸ Adanın yönetimindeki zafiyet, bu adaların sadece Osmanlı Devleti’nin donanmasının yetersizliğinden kaybetmediğinin de bir kanıtıydı.

İhsan Bey'in Anılarında Bozcaada'nın İşgali

Balkan Savaşı henüz başlamadan (5 Ekim 1912’de) Pire’den vapur acentelerine gelen telgrafta İngiltere’den kömür yüküyle gelen Yunan vapurunun (Çanakkale Boğazı’ndan girmeden) geri çevrilmesi isteniyordu. Durum kaymakama bildirildiğinde Yunan vapuru kontrollü gözetlemeye alındı. Bozcaada’da bulunan Fransız *Frans* kurtarma gemisi, Yunan vapuru Çanakkale Boğazı’na girmeden onu geri çevirdi. Bu olayda *Frans* kurtarma gemisinin casusu olduğundan şüphelenildi. Nitekim bu olaydan iki hafta sonra (21 Ekim) Çanakkale’de bulunan adalı redif askerlerin hepsi adaya gelerek burada nöbet tutmaya başladı. Rediflerin gözetlemeleri sırasında Çanakkale’den “havadis” ve “erzak” getiren *Frans* gemisinin Bozcaada’nın arka tarafına geçerek Yunan torpidosundan inen bir sandalla buluştuğu görüldü. Böylece de *Frans* gemisinin kurtarma adı altında Rumlara casusluk yaptığı kesinleşmiş oldu. “*Ben ölmeden yer teslim etmem*” diyen Bozcaada kaymakamı, diğer adaların işgali haberi geldiğinde, kendi adasının da işgal edileceğini değerlendirdiği için hem bu casusluğu anlatmak, hem de adaya silah getirmek üzere izinle karşıya geçti. Bu sıralarda İstanbul PTT Nezareti’nden Posta Müdürüne gelen bir şifrede, “*adadaki telgrafçıların her ne kadar şirket memuru (İngiliz Kablo Şirketi) olsalar da harpte asker sayılacaklarından vazifesi başından ayrılanlar askerî ceza kanuna göre cezalandırılacaklar*” diye yazıyordu. Ada’da telgraf işletmesini Türkler değil, İngiliz Kablo Şirketi yapıyordu. Savaş sırasında da tek etkili ve hızlı haberleşme aracı telgraf olduğu için Osmanlı Devleti telgraf haberleşmesinin sürekliliğini mecburen İngiliz Kablo Şirketi memurlarıyla yürütmek zorundaydı. Savaşın adaya yaklaştığını hisseden posta müdürü, bu şifreyi İngiliz Kablo Şirketinin memurlarına okuduktan sonra, iki gün geçmeden, posta pullarıyla birlikte Gelibolu’ya kaçtı.¹²⁹

Yunan torpidolarının adanın etrafında daha sık görünmeye başladığı sırada, Mısır Hıdivi’ne ait *El Mabrusa* yatı Çanakkale Boğazı’ndan geçecek iken üç

---

¹²⁸ *age.*, s. 36.

¹²⁹ *age.*, s. 36-37.

Yunan torpidosu, Mısır yatının üzerine giderek onu durdurdu. Ancak Mısır yatının Yunan kontrolünden sonra hareketine izin verildi.¹³⁰ Bu durum, Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti'nin Çanakkale Boğazı'nın girişini kontrol edebilecek ve koruyabilecek deniz gücünden yoksun olduğunu göstermektedir. Dahası, işgalden birkaç gün önce Bozcaada'nın yakınlarından (Yunan) torpidolar¹³¹ geçerken papazın elindeki istavrozlu ile takdis etmesine kimse ses çıkaramamıştı. Birkaç gün içerisinde ada etrafında dolaşan torpedo sayısı artmıştı ki, çok geçmeden Limni, İmroz ve Semendirek adalarının işgal edildiği Bozcaada'da öğrenildi. Limni'nin işgali Çanakkale'den Bozcaada'ya telgraf ile bildirildiğinde, İhsan Bey arkadaşları birlikte, İngiliz bandralı *Grech* Şirketinin vapurunun kaptanı ile görüştü. Görüşme sonucunda; İngiliz vapuru, Limni'ye giderek Yunanların izin vermesi durumunda buradaki Türk kadın ve memurları Bozcaada'ya getirecek ve bunun için kaptana 120 lirası peşin olmak şartıyla 150 lira ödenecekti. Ancak Fransız kurtarma gemisi *Frans*'ın mürettebatının hemen tamamı Yunan casusu ve *Frans*'ın önceki kaptanı Balkan Savaşı'nda Averof'un birinci kaptanı olan Yorgi idi. Bunlara ilave olarak Fransız gemisi İngiliz gemisiyle rekabetteydi. Onun için *Grech* vapuru Limni'ye gitmek için limandan çıktığında Frans vapuru da hareket etti. Yunan torpidoları İngiliz vapurunu yakalayarak silah olduğu gerekçesiyle alıkoydu.¹³² Böylece İhsan Bey ve arkadaşlarının fedakâr girişimleri sonuçsuz kaldı.

Bozcaada kaymakamı, silah işini çözmüş olarak 1 Kasım günü, adanın karşısına gelerek silahlarla birlikte adaya gelmek için fırsat beklemeye başladı. Ancak, 4 Kasım'da, Yunan torpidoları özellikle adanın Anadolu tarafında olmak üzere daha sık dolaşmaya başladı. İki gün sonra 6 Kasım günü saat 10 civarında torpedo Bozcaada'nın önünde durur gibi oldu. Averof da liman önüne gelerek demir atarken sekiz torpedo, limana yaklaştı. İçlerinden bir tanesi de limanın

---

¹³⁰ Aynı yer. Bozcaada Kaymakamlığı, İstanbul'a gönderdiği telgrafta, ada etrafından dolaşan Yunan torpidolarının Boğaz'a girmek üzere olan bir İngiliz ticaret gemisini kontrol ettikten sonra el koyarak Yunanistan'a sevk ettiklerini bildiriyordu. Ayrıca boğaza giren ve boğazdan çıkan Osmanlı ve yabancı yelkenli gemilerin de kontrol edildiği bilgisi veriliyordu bk. Bozcaada (Jandarma) Karakol Kumandanlığından Midilli Jandarma Tabur Kumandanlığına gönderilen telgrafta; adanın Yunanlar tarafından 1.500 kişilik bir kuvvetle işgal edildiğiyle bir bölük kumandanı ile bir mülâzımvevvel ve elli bir neferin esir alındığı ile bir neferin şehit ve üç neferin de yaralandığı bilgisi yer alıyordu; bk. Bostan ve Kurumahmut, agm.,s. 389-390.

¹³¹ Bozcaada Kaymakamlığı, 26 Ekim 1922'de Dahiliye Nezaretine gönderdiği telgrafta, düşman torpidolarından ikisinin adanın batı yönünden, sahilden yarım mil açığından ve diğer ikisinin de Babakalesi ile Sığrı açıklarında ortaya çıktığı bilgisini verdi. Buna ilave olarak telgrafta bu torpidoların Çanakkale Boğazı'na giren ve boğazdan çıkan ticaret gemilerini durdurup kontrol ettikleri ile bazılarının gemileri durdurmak için top atışı yaptıkları haberi aktarıldı bk. Bostan ve Kurumahmut, *age.*, s. 391.

¹³² Pere, *age.*, s. 38.

içerisine girdi. Zırhlının demir atmasıyla birlikte zırhlıda bulunan mızıka, marş çalmaya başladı. Averof'tan bir motor, ucuna bir bayrak çekerek, limana doğru yaklaştı. Bu arada telgrafhanede Müdür Mazlumyan ve Memur İliadis pencereden dışarıyı izlerken, İhsan Bey, tüm gelişmeleri anında İstanbul'a telgrafla bildirmekteydi.¹³³

Yanaşan motordaki subay, kaymakam ile papazı istedi. Ancak kaymakam, adaya dönmemişti. Bu arada kaymakam vekili¹³⁴ telgrafhaneye verdiği metinde, “*Averof geldi ne yapayım*” diye İstanbul'a sormaktaydı. Bu, aslında ada işgal ediliyor haberinin İstanbul'a bildirilmesi idi. Kaymakam vekili ve papaz zırhlıya götürüldü. Amiral adayı zapt edeceğini söylediğinde, kaymakam vekili, adada askeri birlik ve kuvvet olmadığı için adanın müdafaa edilmeyeceği teminatını verdiği işgalciler, zırhlı içerisinde memnuniyetlerini ikram ile gösterdiler. Mızıka eşliğinde kaymakam vekili ve papaz karaya çıkarıldıktan beş dakika sonra bir motor iki şalopayı arkasına bağlayarak bahriye silahendazları dolu olarak karaya doğru gelmeye başladılar. Bu duruma oldukça şaşırılmış olan liman reisi, şifre yazmakla epey uğraştıktan sonra yazdığı şifreyi İhsan Bey'e verebildi. Ancak karaya çıkan Yunan askerleri¹³⁵ başlarındaki subaylarıyla doğrudan liman dairesine giderek direktteki Osmanlı bayrağını indirip yerine Yunan bayrağını çekti.¹³⁶

Bayrağın çekilmesinden sonra kilise çanları çalmaya ve adada “*zito*” sesleri yer göğü inletmeye başladı. Liman dairesinden sonra, gümrük, posta, düyünü umumiye ve hükümet konağı da işgal edildi. Hükümet konağından sonra işgalciler, telgrafhaneye doğru yürürlerken İhsan Bey devamlı olarak gelişmeleri telgrafla İstanbul'a aktarıyordu. İki süngülü askerle içeri giren bir subay, İhsan Bey'in elini telgraftan çekmesi gerektiğini sert bir tonla ifade ettikten sonra, “*hepiniz dışarı burayı kapatacağım*” dedi. Sonra İhsan Bey'e dönerek, “*neler*

---

¹³³ İhsan Bey anılarının bu bölümünde işgal haberini telgrafla İstanbul'a bildirdiğinden bahsederken, İstanbul'un işgalini hatırlatarak “*bu menbus talih bana İstanbul'un işgalinde aynı işi yaptırmış idi. O zamanda Manastırlı Hamdi'yi makineye oturtarak ben telefon (işgal) haberlerini (Hamdiye) ona (Ankara'daki Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmek üzere) yazdırmıştım*” diyecektir; bk. Pere, *age.*, s. 39.

¹³⁴ Bozcaada'dan Dahiliye Nezaretine gönderilen telgrafların (Bozcaada etrafındaki Yunan torpidoları ve telgraf kablosun kesilmesiyle ilgili) altında Kaymakam Vekili Tahrirat Kâtibi Raşid ismi yer almaktadır; bk. Bostan ve Kurumahmut, *age.*, s. 386-387.

¹³⁵ Bozcaada (Jandarma) Karakol Kumandanlığından Midilli Jandarma Tabur Kumandanlığına gönderilen telgrafta; adanın Yunanlar tarafından 1.500 kişilik bir kuvvetle işgal edildiğiyle bir bölük kumandanı ile bir mülüzımı evvel ve elli bir neferin esir alındığı ile bir neferin şehit ve üç neferin de yaralandığı bilgisi yer alıyordu bk. Bostan ve Kurumahmut, *age.*, s. 392.

¹³⁶ Pere, *age.*, s. 38-39. Maydos Kaymakamlığının Dahiliye Nezaretine gönderdiği bir telgrafta Yunanistan'a ait bir kruvazörün Bozcaada'yı bombardıman ettiği bildiriliyordu bk. Bostan ve Kurumahmut, *age.*, s. 393.

yazıyordun, ortalığı alt üst mü etmek istedin, haydi çıkan” diye bağırdı. Diğer Telgraf Memuru İliadis masanın üzerinde bulunan kitabını almak istedi. Subay buna izin vermediğinde, sevincinden mi, şaşkınlığından mı bilinmez gülererek, “*bir şey değil romandır*” diyordu. Fena halde kızan Subay “*Türk olsa idin başını kökünden ayrı bulurdun*” diyerek herkesi dışarı çıkarttı. Telgrafhanenin kapısına iki nöbetçi bırakılırken, İhsan Bey ve memurlara, “*saat 6:00’da orada olun*” talimatı verildi.¹³⁷

İhsan Bey dışarı çıktığında, amiralin adanın muhtelif yerlerine bir beyanname yapıştırdığını gördü. Buna göre, memurlar yerlerinde kalarak görevlerine devam edecek ancak iyi çalışmayanlara yol verilecek, her şey eskisi gibi devam edecek ve okullar da açılacaktı. Savaş dolayısıyla adada sıkıyönetim ilân edildi. Ada işgal edilip beyanname de yayımlandığı için Averof zırhlısı, iki torpido bırakarak adadan ayrıldı. Karaya çıkan askerlerin başında İstematelos isminde bir yüzbaşı vardı. İhsan Bey ve memurlar akşam saat 6’da telgrafhaneye geldiklerinde İngiliz konsolosu da gelmişti. Konsolos telgraf vermek istedi; ancak İstematelos’tan emir almadığı için kapıdaki nöbetçi telgrafhaneyi açmadı. Buradaki subay, memurlara hiteben, “*Yunanların uygar*” olduklarını, “*Türlere benzemediklerini çünkü İstanbul’da ve Epir’de olduğu gibi vahşet uygulamadıklarını*” sıralayıp, “*memleketi medeniyet getirdiğini*” çok hiddetli bir üslupla söyledi. Mazlumyan da Rumca “*malista malista*” diyerek subayın söylediklerini onaylamaktaydı. Akşam olduğunda adanın yerlisi olan kahveci Anastas, yanına aldığı (işgalci) askerlerle, memurları ve istediklerini toplayıp adanın kalesine hapsedirmeye başladı. Adanın en iyi ailesinden birisi olarak tanınan ve ameliyattan yeni çıkmış olan Ziraat Bankası Müdürü Hasan Efendi’nin tutuklanmasına İhsan Bey çok üzüldü. Bu nedenle İhsan Bey, Anastas’a, “*Hasan Efendi’yi görürsen selamımı söyle. Merak etmesin evine bakarım*” diye haber gönderdi. Adanın yerli Rumları askerlere kuzular kesmekte ve belediye başkanı da eski meşhur şaraplarını ikram etmekteydi.¹³⁸

Bozcaada’nın işgali sırasında, Yunan kuvvetlerine yardımda bulunarak adada bulunan Müslümanlara karşı yapılan kötü muamelelere ortak olduğu gerekçesiyle Mal Müdürü Nikola Fehmi Efendi’nin bir daha devlette görev almamak üzere memuriyetten çıkarılmasına karar verildi.¹³⁹ İhsan Bey’in anılarında bu dönem halef ve selef iki mal müdürü, isimleri yerine görevleriyle

¹³⁷ Aynı yer. Cezâyir Bahr-i Sefid Valisi Ekrem imzasıyla Dahiliye Nezaretine 24 Ekim 1922’de gönderilen telgrafta, Limni ile haberleşmenin kesik olduğu hatırlatıldıktan sonra Bozcaada’da bulunan İngiliz ve Fransız iki kurtarma vapurlarının Bozcaada Limanına gönderilerek buradaki kadın ve çocuklar ile devlet memurlarının Yunanların izin vermesi durumunda Seddülbahir’e nakli için vapur ücretlerinin ödenmesine izin ve yetki isteniyordu bk. Bostan ve Kurumahmut, *age.*, s. 388.

¹³⁸ Pere, *age.*, s. 41.

¹³⁹ BOA, *Mâlîye Me’mûrîn Kalemî (MF.MKT)*, 1193-66, H-28-01-1332.

anılmaktadır. Bunlardan birincisi Kayserili bir Rum olan mal müdürü, Bozcaada'nın zenginlerinden Kaptan Yorgi'nin kızıyla evlendikten sonra bacanağı olan memleket doktoruna ve kayın pederine görevini suistimal ederek ucuz yerler kapatıyordu.¹⁴⁰ İtalya'nın Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alması üzerine Boğaz gemi trafiğine kapatıldığı dönemde mal müdürü, Ermeni Kaymakam Apartyan'ı, kaymakam da mal müdürünü karşılıklı olarak telgraflarla İstanbul'a şikâyet ediyorlardı.¹⁴¹ Çok geçmeden Kaymakam Apartyan görevden alındı. ¹⁴² Kayserili olanın yerine tayin olan mal müdürü ise Müslümanların mallarını "bedavacasına" Rumlara satan Karamanlı bir Rum idi. Bu durumu fark eden İhsan Bey, Kaymakam Eyip Bey'i uyararak bütün satışların durdurulmasını ve yeniden ihale yapılmasını sağladı.¹⁴³

İngiliz Kablo Şirketinin telgraf memuru olan İhsan Bey, Bozcaada'da görevi sırasında gerçek bir Türk memuru gibi çalıştığı için Rumların tepkisini çekmekteydi. Birinci defa adaya atandığında bir Türk gencinin Rum kızını kaçırmada, Rumların itirazına rağmen gençlerin evlenmesine yardımcı olmuş ve Rumların şikâyeti üzerine adadan İstanbul'a gönderilmişti. Bozcaada'nın işgalinden hemen önce (Ekim 1912 ayının başlarında) adadaki Rum okulundaki sınava davetli olan kaymakam, yanına İhsan Bey'i de alarak okula gitti. Okul Müdürü Panaritos, kaymakam ve İhsan Bey'in huzurunda bir (Rum) çocuğa ilk soruyu coğrafyadan sorduktan sonra, ikinci soruyu " Averof'un memleketi neresidir" diye sordu. Bu soru üzerine kaymakam, İhsan Bey'in yüzüne baktı. Dışarı çıktıklarında İhsan Bey, Averof¹⁴⁴ kelimesini kaymakama anlattı. Bunun üzerine kaymakam, müdürü sonradan çağırarak çok sert tepki gösterdi. Bu olaydan kısa bir süre sonra 26 Ekim günü iki Yunan torpidosunun adaya çok yakın geçmesi üzerine Rum Okul müdürü, öğrencileri toplayıp tepeye çıkartarak dönüşte torpidoları selamlatmıştı. İhsan Bey de bu duruma dayanamayarak Hristiyan ahalinin ayaklanmakta olduğuna dair İstanbul'a (gizli) bir telgraf

---

¹⁴⁰ Pere, *age.*, s. 29.

¹⁴¹ *age.*, s. 33.

¹⁴² *age.*, s. 34.

¹⁴³ *age.*, s. 36.

¹⁴⁴ George Averof, Yanya yakınlarındaki Metsova'da doğdu. 17 yaşında Moskova'da amcasının firmasında çalışmaya başladı. Amcasının ölümünden sonra mirası kendisine kaldı. Kırım Savaşı sırasında Rus ordusunun ihtiyacını karşılaması sonucunda kısa sürede zenginleşen Averof, daha sonra İskenderiye'de bankerlik yapmaya başladı. Hiç evlenmeyen George Averof, ölümünden sonra malvarlığını Yunan donanmasına bağışladı. Averof ayrıca 1896 yılında ilk kez düzenlenen olimpiyatlar için Atina'da bulunan olimpiyat stadını yaptırdı. Averof, 3 Ağustos 1899'da 70 yaşında İskenderiye'de öldü. İtalya'dan 1909'da alınan zırhlı geminin parasının önemli bir bölümü isminin Averof olması karşılığında Averof Vakfı tarafından karşılanmıştı bk. Odabaşı, agm., s. 214.

çekmişti. İhsan Bey'in adada yaptığı bu faaliyetler, ada işgal edildiğinde, işgalci Yunan komutana bildirildiği için İhsan Bey, İngiliz Kablo Şirketinin memuru olmasına bakılmaksızın tutuklanıp esir olarak Yunanistan'a götürüldü.¹⁴⁵

Osmanlı Devleti'nin Aldığı Karşı Tedbirler

Osmanlı Devleti,¹⁴⁶ 14 Aralık 1912'de Donanma Komutan Vekili Albay Ramiz komutasında toplanarak Ege Denizindeki durumu görüştü. Görüşmede Averof zırhlısının daha kapasiteli olduğu değerlendirilmekle birlikte, her türlü sıkıntıya rağmen, savaş kararı alındı. Donanmadaki Mesudiye ve Asar-ı Tevfik gemilerinin bakımsızlık nedeniyle savaş dışı bırakılmasına ve Karadeniz filosunda bulunan Berkisatvet Torpido kruvazörünün savaşa dâhil edilmesine karar verildi; ancak Mesudiye ve Asar-ı Tevfik gemileri takviye için sonradan savaşa katıldı.¹⁴⁷ Osmanlı donanması, 16 Aralık 1912'den itibaren, Yunan donanması ile karşılıklı top atışlarıyla savaşa tutuştu. Barbaros ve Turgut Reis zırhlılarının Averof'a karşı önemli başarılarına rağmen, donanmanın geri çekilmesiyle elde edilen üstünlük kaybedildi. Sonunda Barbaros'ta küçük çaplı hasarın dışında önemli bir kayıp yoktu.¹⁴⁸

Osmanlı donanmasının öncelikli hedefi Bozcaada'yı geri aldıktan sonra Limni Adası'nın Mondros Limanına taarruz etmek ve Midilli ile Sakız adalarını almaktı. Bunun için Hamidiye Kruvazörü Yunan donanmasını kendi bölgesine çekmek suretiyle adalar önünü boşaltacak ve bu boşluktan yararlanacak olan Osmanlı donanması, Mondros Limanı'nı ve diğer adaları geri alacaktı. Çanakkale Boğazı'ndan çıkan Osmanlı Donanması, 18 Ocak 1913'te Mondros Limanı açıklarına kadar yanaşarak savaş düzeni aldı. Bunu tahmin eden *Spetazi*, *Hydra*, *Psra* zırhlı gemileri ile *Averof* zırhlı kruvazörü ve yedi muhrip hazırlık yaptı. Mondros Muharebesi'nde *Barbaros*, aldığı hasarla geri çekilirken *Turgutreis* de önemli hasar aldı. Her iki gemiden toplam 37 er, 4 subay şehit olurken, 97 er ile 7 subay yaralandı. Bu savaşta Osmanlı donanması hedefine ulaşmasa da Önyüzbaşı Rauf (Orbay) Bey komutasındaki Hamidiye, Yunan donanmasının

---

¹⁴⁵ Pere, *age.*, s. 37-38.

¹⁴⁶ Cephelerden gelen başarısız haberler üzerine Osmanlı Devleti'nin büyük devletlere başvurarak müdahalelerini istemesi, bu devletler tarafından tarafsızlığa aykırı olduğu gerekçesiyle reddedildi. Bir müddet sonra Balkan Devletleri'nin zaferi ile Adriyatik'te liman elde etmesi korkusu Avusturya –Macaristan'ı ve İstanbul'un işgal edileceği endişesi de Rusya'yı rahatsız etti. Ancak Balkan Savaşı'ndan en çok memnun olan devlet şüphesiz İtalya idi. Cephelerde tutunamayan Osmanlı Devleti ile 3 Aralık'ta Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ arasında ateşkes protokolü imzalandı. Ancak Yunanistan, hem Türkler Yanya'yı teslim etmediği, hem de deniz savaşına devam ettiği için ateşkesi reddetti bk. Hayta, *age.*, s. 6-7.

¹⁴⁷ Özlü, *agm.*, s. 22.

¹⁴⁸ Aynı yer.

en güçlü gemisi olan *Averof*'u engelleme, Ege Denizini güneyden Akdeniz'e kapsayan Şıra Adası'nı bombalama ve adadaki askerî tesisleri yok etme görevini aldı.¹⁴⁹ Bu göreve ilave olarak, Kızıldeniz ve Arnavutluk kıyılarında da görev yapan Hamidiye Kruvazörünün Türk milletinin yüzünü güldüren yedi buçuk aylık korsan harekâtı da savaşın sonucunu değiştiremedi.¹⁵⁰ Böylece de Osmanlı donanmasını hazırlıksız olarak girdiği Balkan Savaşları sırasında sadece kara cephelelerinde değil, deniz cephesinde de bozgun yaşadığı için Ege Denizi'ndeki Türk üstünlüğü son buldu. Yunan donanmasında görevli İngiliz Amiral Makker'in Yunanistan'ın başarısında stratejik açıdan büyük katkısı vardı.¹⁵¹

Savaştan sonra 16 Aralık 1912'de Londra Büyükelçiler Konferansı, beş büyük devletin büyükelçileriyle İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey'in katılımıyla St. James Sarayı'nda toplandı. Osmanlı delegeleri, ateşkes imzalamayan Yunan delegeleriyle görüşme yetkisi bulunmadığı için itiraz etti. Ancak Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nazırı Gabriel Efendi, Londra'ya gönderdiği 18 Aralık tarihli telgrafta, Osmanlı donanmasının yakında adaları Yunan işgalinden kurtarabileceği için Yunan delegasyonun ateşkes anlaşması imzalamadan Barış Konferansı'na katılmasına izin verilmesini istedi.¹⁵² Osmanlı Devleti, savaş devam ederse adaları geri alabileceğini hatta Yanya'yı kurtarabileceğini düşünüyordu.

Balkan Savaşı sonrası İngiltere ve Fransa, adalar sorununu Güney Arnavutluk sınırı konusuyla birlikte ele almak istedi. Yunan ordusu Kuzey Epir'i (Güney Arnavutluk'u) işgal ettiğinden Korfu Boğazı'nın her iki yakasına da hâkim olması İtalya ve Avusturya'nın Adriyatik'teki çıkarları için tehditti. Onun için İtalya ve Avusturya, Yunanistan'ın Kuzey Epir'den çıkmasını istedi. İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e göre, Gökçeada ile Bozcaada'nın Türkiye'ye verilmesine karşı, diğer adalar, Yunanistan'a bırakılarak adalar sorunu Kuzey Epir konusuna bağlanmalıydı. Bir başka ifadeyle Kuzey Epir'e karşılık Gökçeada ve Bozcaada dışında kalan tüm adalar Yunanistan'a bırakılmalıydı.¹⁵³

Osmanlı Devleti, Balkan Devletleri ile imzalanan 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması ile Girit üzerindeki tüm haklarından feragat ederken, diğer adaların geleceğinin tayin hakkını büyük devletlere bıraktı. Altı büyük devlet, Ege Adaları konusundaki kararlarını 14 Şubat 1914'te Osmanlı Devleti'ne, bir gün önce de Yunanistan'a, bir nota ile bildirdi. Bu karara göre, Gökçeada,

---

¹⁴⁹ Özlü, agm., s. 23-25.

¹⁵⁰ *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi* (1996), s. 292-293.

¹⁵¹ Özlü, agm., s. 23-25.

¹⁵² Hayta, age., s. 7-8.

¹⁵³ Küçük, agm., s. 50-52.

Bozcaada ve Meis Adası dışındaki adalar Yunanistan'a adaların silahlandırılmaması, tahkim edilmemesi ve askerî amaçlarla kullanılmaması şartıyla bırakıldı. Bu kararı hayal kırıklığı ile karşılayan Osmanlı Devleti, 15 Şubat tarihli cevabî notasında Gökçeada, Bozcaada ve Meis'in iadesini senet kabul ederken diğer adalar üzerindeki haklı taleplerini elde etmek için çaba sarf edeceğini bildirdi. Büyük devletlere olan güvenini kaybeden Osmanlı Devleti, Yunanistan ile adalar konusunda ikili görüşmeler yapmaya çalışsa da I. Dünya Savaşının çıkması nedeniyle bu çabalar da sonuçsuz kaldı.¹⁵⁴ Lozan Barış Antlaşmasınının 12. maddesiyle Bozcaada (Tenedos), Gökçeada (İmroz-İmbros) ve Tavşan Adaları (Îles aux Lapins)¹⁵⁵ bir egemenlik sınırlandırılması söz konusu olmaksızın Türkiye'ye bırakıldı.¹⁵⁶

Sonuç

Millî Mücadele'de kurduğu PR Gizli Telgraf Merkezî ile Ankara ve İstanbul'daki millî kuruluşların haberleşmesini sağlayan İhsan Bey, Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında Bozcaada'da İngiliz Kablo Şirketinin telgraf memuru olarak görev yaptı. Görevi dolayısıyla İhsan Bey, Trablusgarp Savaşı'nda İtalya'nın Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alması ve Balkan Savaşlarında Yunanistan'ın Bozcaada'yı işgalini anılarıyla kayıt altına aldı. İhsan Bey'in aktardığı bilgiler bilimsel çalışmaları destekleyici niteliktedir. İtalya'nın Çanakkale Boğazı'nı geçmesi halinde Osmanlı Devleti'nin başkentini tehdit edeceği önceden bilinmesine rağmen, Osmanlı Devleti'nin boğaza en yakın adada bile denizden ve karadan hiçbir ciddi önlem almadığı anlaşılmaktadır. İtalya'nın Çanakkale Boğazı'nı ablukasından sonra Ege Adalarına saldırısı ve bazı adaları işgalinden sonra, bu kez Yunanlar, Balkan Savaşıyla Ege ve boğaz önündeki adaları birer birer işgal ederek boğazın ağzında kadar geldi. Bu durum, göz göre göre adaların Türk egemenliğinden çıkmasına ve İtalya ile Yunan egemenliğine girmesine sebep oldu.

Savaşlar sırasında merkezî ve yerel yönetimlerin, zamanında etkili önlem alamadığının en somut örneğini İhsan Bey'in anlatımıyla Bozcaada'da görmekteyiz. İlk defa bir adanın işgali, olaya tanıklık eden bir kişinin gözlemleriyle ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. İhsan Bey, adada yaptığı çalışmalarla Rumların tepkisini çektiği için Bozcaada işgal edildikten sonra, İngiliz şirketinin memuru olmasına rağmen, esir alınarak Atina yakınındaki kampta esaret altında tutulan tek telgraf memuru oldu.

---

¹⁵⁴ İnci, agm., s. 108.

¹⁵⁵ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, Yapı Kredi Yayınları, İkinci Takım Cilt II, İstanbul, 1993, s. 5-6.

¹⁵⁶ Ali Kurumahmut, *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 29.

Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti için hassas ve hayati önemde olan Çanakkale Boğazı'nın korunmasının önemi daha iyi anlaşıldı. Balkan Savaşlarında teknik donanımlar eski olmasına rağmen mürettebatın olağanüstü gayretleriyle Barbaros ve Turgut Reis zırhlıları kısmi; Hamidiye Kruvazörü de önemli başarılar elde etti. Ayrıca her iki savaşta da Türklerin en güçsüz zamanlarında bile Çanakkale Boğazı'nı olağanüstü fedakârlıklarla savunarak geçit vermedikleri görüldü. Başkaca siyasi faktörlerin etkisi olmakla birlikte, İtalya ve Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı'na Çanakkale Savaşı'ndan sonra girmesinde Türklerin Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında bu ülkelere karşı Çanakkale Boğazı'nı başarılı bir şekilde savunma tecrübelerinin etkili olduğu görülmektedir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye Mektubî Kalemî (DH.MKT)

1779-32, H-25-03-1308.

Hariciye Siyasî Kısım (HR.SYS),

2909-88, M-19-04-1912; 1445-496, H-07-04-1328; 1448-499, M-07-04-1912;

2909-88, M-19-04-1912.

Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO), 4199-314890, H-20-08-1331.

Mâlîye Me'mûrîn Kalemî (MF.MKT), 1193-66, H-28-01-1332.

Galatasaraylı Telgrafçı İhsan Pere'nin Yayımlanmamış Anıları, Mete Pere'nin Özel Arşivi.

Resmî Yayınlar

(1965) *Resmî Gazete* Kanun No:686, Kabul Tarihi: 16.07.1965, 24 Temmuz, s. 6.

Kitaplar ve Makaleler

(1980) *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi*, IIIncü Cilt Deniz Tarihi, Gnkur Basımevi, Ankara.

(1981) *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)*, Gnkur. Basımevi, Ankara.

(1996) *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi IIIncü Cilt 6ncı Kısım (1908-1920)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

(2009) *İstiklal Harbimizde PTT*, T.C. Ulaştırma Bakanlığı PTT Genel Müdürlüğü, Ankara.

- BELENLİ Tuğba (2019) Türkiye-İtalya-Yunanistan Üçgeninde Rodos ve Oniki Ada (1911-1930), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 64, Bahar, s.69-102.
- BOSTAN İdris - KURUMAHMUT Ali (2003), *Trablusgarp ve Balkan Harplerinden İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları*, Stratejik Araştırmaları ve Etüdler Milli Komitesi SAMEK, Ankara.
- BÜYÜKTUĞRUL Afif (1980) Balkan Savaşı Deniz Harekâtı Üzerine Gerçekler (1912-1913), *Belleten*, Cilt XLIV, Sayı 176, s.717-752.
- CHILDS Timothy W. (2008) *Trablusgarp Savaşı Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri (1911-1912)*, Çev. Deniz BERKTAY, İşkültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- HAYTA Necdet (2008) *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- İNCE Fuat (2013) Lozan Barış Antlaşması ve Ege Adaları, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Lozan Barış Antlaşması Özel Sayısı), s. 101-128.
- KARAKAŞ Nuri (2013) Askeri ve Siyasi Yönleriyle İtalyan Donanması'nın Çanakkale Boğazı Harekâtı (18 Nisan 1912), *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, Yaz, s. 81-109.
- (2013) İtalyan Donanması'nın Çanakkale Boğazı Saldırısı'nda Bir Kahraman: Topçu Onbaşı Yusuf (Erdil), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 32, Sayı 54, s. 79-106.
- KARAL Enver Ziya (1999) *Osmanlı Tarihi, IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- KURUMAHMUT Ali (1998) *Ege'de Egemenliği Tartışmalı Adalar Sorununun Ortaya Çıkışı, Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- KURTCEPHE İsrail (1995) *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- KÜÇÜK Cevdet (2007) Oniki Ada, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 33, İstanbul, s. 353-355.
- MALKOÇ Eminalp (2020) İtalyanların Trablusgarp Savaşı Sırasında Oniki Ada'yı İşgallerinin Türk Basınındaki Yankısı: İkdam ve Şehbal Örnekleri, *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 16, Sayı 31, Bahar, s. 79-117.
- MENGEŞ Yeter (2017) İkinci Dünya Savaşı'nda Mentеше (Rodos, 12 Ada ve Meis) Adaları, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt XVII, Sayı 34, Bahar, s. 279-318.

- MERAY Seha L. (1993) *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, Yapı Kredi Yayınları, İkinci Takım Cilt II, İstanbul.
- ODABAŞI Necmi (2015) Yunan Zirhlisi Averof'un Osmanlı Donanması ve Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, *U.U. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 18, Sayı 29, 2, s. 209-229.
- ORHONLU Cengiz (1992) Bozcaada, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, s. 317-319.
- ÖRENÇ Ali Fuat (2012) İngiliz Belgeleri'nde Balkan Harbi Edirne Kuşatması 1912-1913, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, Temmuz, s. 17-19.
- ÖZCAN Halil (2018) Millî Mücadele'de İstanbul Merkez Telgrafhanesi'nin İşgali (16 Mart 1920) ve Ankara'nın Tepkisi, *Modern Türklük Araştırma Dergisi*, Cilt 15, Sayı 3 (Eylül), s. 331-353.
- (2019) *Atatürk'ün Özel Şifre Hattı PR Gizli Telgraf Merkezi*, Siyasal Yayınevi, Ankara.
- (2011) *Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- ÖZLÜ Hüsni (2012) Arşiv Belgeleri Işığında Balkan Savaşları'nda Ege Adaları'nın İşgali Süreci *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt XII, Sayı 25, Güz, s. 9-32.
- PAPUÇÇULAR Hazal (2020) *Türkiye ve Oniki Ada 1912-1947*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- PAZARCI Hüseyin (1986) *Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:550, Ankara.
- ŞIVGIN Hale (1989) *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri, Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'le İlgili Bazı Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- TAKAOĞLU Turan - ATABAY Mithat (2021) *Tenedos Bozcaada Tunç Çağından Günümüze Bir Ada Tarihi*, Ege Yayınları, İstanbul.
- TURAN Şerafettin (1965), Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı, *Belleten*, Cilt XXIX, Sayı 113'ten ayrışım, s.77-119.
- YILMAZ Gülcan (2012) Rodos ve On İki Ada'daki İtalya ile Yunan Yönetiminin Baskı Politikaları, *ICANAS 38 Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara, s. 3361-3379.